

Խմբագրութիւնը յօդուածները կը հաստատէ, եւ թարգմանէ փոփոխութեան և չը տպուի (եւեմ բերից պակաս չէ վերադարձնում):

Տնտեսական և արհեստագործական խմբագրութիւնը հաւ ՆՐԵՐ-ՇԱՐՈՒԹԻ և ՈՒՐԱՐԱԹԻ առ. թ. 11-12:

Յայտարարութիւն ընդունում է ամեն լիզով: Տարագրի յայտարարական տողը տաւաթին երես 40 է, վերջին 25 է. մանրատառ (պրտիտ): Արտասահմանից կրկնակի: Շատ անգամ կրկնողներն առանձին համաձայնութեամբ: Աղբիւր-Տարագր ամսական 33 է. Տարագրի ներկայ 15-ը (VI-ը հրտ.) 1 ր.

Դեղագիտական, Դրական, Հասարակական, Քննադատական, Բաղադրագիտական

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ա Չ Ա Ր Դ Հ Ա Ն Դ Ի Ս

Քաանեհինգերրորդ տարի ՓԵՏՐՈՒՐ № 2 1914—XXIV

Հասցէն՝ Тифлис, Редакция „ТАРАЗ“. Tiflis (Caucase), Direction „ТАРАЗ“

Խմբագրութիւն—Քիւմիս, Դոլովինկի պրոսպեկտ, ա. № 41, բաց է ամեն օր (բացի տօն և կիրակի օրերէն) առ. 10 1/2 ժ. մինչև 2-ը կէսօրէն յետոյ: Голов. пр., 41 Տեղեֆոն 16—90

ՏԱՐԱԶԻ XXV-ամեակի առիթով դպրոցական աշակերտների համար ԱՂԲԻԻՐԻ 1914 թ. բաժանորդագրինը ՄԻԿ ըուրլի:

ՃԱՐՈՒՆԱԿԻՈՒՄ Է 1914 թ. ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ВСЕГДА ИМѢЮТСЯ

НОВОСТИ СЕЗОНА

ШЛЯПЫ, БѢЛЫЕ

ПАЛЬТО, КОСТЮМЫ

Кукуджанов и Харищаров

Американская обувь — The VERA American shoe

Французская парфюмерия Дорожные вещи

Тифлис, Дворцовая улица.

1—1

ԳՐԱԿԱՆ ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ՍԱԼՈՆ

Հերթական jour-fixe-երը առայժմ դնւիսի:

ԲԱԺԻ Աշանաւոր ՉՈՐՍ ԱԻԵՏԱՐԱ-ՆԻՉՆԵՐԻ աւտուածային սիւմֆոնիայի շուրջը սինչու Զատիկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ № 2 ՏԱՐԱԶԻ

Ն Կ Ա Ր Ն Ե Ր

Պօղոս Նուար-փաշա:

Ալէքսանդր Բիշմիշեան գեներալ:

» » ազգ.-կրթ. հաստ. ոգի ներշնչող:

» » վերջին լուսանկարից:

Նկարիչ Յարութիւն Շամշինեան:

Կոնդակի ընթերցումը գիւղում—նկար Յար. Շամշինեանի:

Ալէքսանդր Սերգէեիչ Գրիբոնով:

Նինա Ալէքսանդրովնա Դրիբոնովա:

Մամա-Դաւիթ սարը և վանքը:

Արիստոտել Յովհաննիսեան—Ուսուցչ. ժողովի էպոխայում:

Զուրաբովեան անկեղանոց:

Նիկոլայ Զուրաբով:

Զուրաբովի անկեղանոցի ճեմիկերը:

Շեւչենկօ.—ծննդեան 100-ամեակի առթիւ:

Բարեկենդանը Ռուսաստանում:

Մարիամ Խատիսեան:

Դարեգին վարդապետ Յովսէփեան.—Կովկասում դասախօսութիւններ:

Ների առիթով:

Մարիամ Գանջուճեան—Խաչրովա:

Միխայիլովսկի:

Սարրա Բերնար:

Կ. Կիպիանի. «Դաւաճանութիւն», Անանիայի դերուժ:

Կ. Կիպիանի. «Բոյր և եղբայր», Օտիա Զօլիայի դերուժ:

Վահրամ Փափաղեան:

Ն Ի Ի Թ

Թարխանադինց Դօգին (պատմաւածք) . . . Ալ. Բիշմիշեան

Ալէքսանդր Բիշմիշեան. մահւոյժ:

» » կենսագրական:

Լէօ Մեխէլին Զ. Տ.-Գ.

Նկարիչ Յ. Շամշինեան:

Դիւղի հերոսը (պատմական պօէմ) . . . Դր. Բալասանեան

Ա. Ս. Դրիբոնով:

Արիստոտել Յովհաննիսեան:

Շվէյցարիայի ազատութեան օրօրոցը Պրօֆ. Ս. Եղիազարեանց

Կախարդած տաւանոցը Յ. Տէր-Դրիբոնեան

Շեւչենկօի յորելեանը:

Մարիամ Խատիսեան:

Անդրանիկ կին—չինովիկը Ռուսաստանում:

Դարեգին վ. գիտական դասախօսութիւնները:

Միխայիլովսկի Յ. Սօլովեան

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Սարրա Բերնարի պարգևատրութիւնը: Կ. Կիպիանի, Մ. Աղա-

յեանի, Յ. Տէր-Դրիբոնեանի յորելեանները:

Քրոնիկոն

Հայաստանի բարեկրօնութեան ծրագիրը:

Նամակներ խմբագրութեան:

Յ Ա Ի Յ Լ Ի Ա Ս

Դէպի Սիոն. Շօլով Աշի. Թարգմ. Զ. Տէր-Դրիբոնեան:

Առողջապահ.—Լոյս Եղար

ՅԱՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲԱՐԵՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐԸ

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի եւրոպական պետութիւններ մօտ լիազօր և հայկական դարի պաշտպան կենտրոնական յանձնաժողովի նախագահ իշխան Պօղոս Նուպար փաշան եւրոպայում աւարտելով իր առաքելութիւնը վերադարձաւ արդէն Եդիպոստ։

Հայկական հարցի մասին մեր համոզմամբ կարծիքը տարիներից ի վեր մնում է անփոփոխ։ Մենք հետեւ ենք չափաւոր բաւարարու թիւն անգամ համարելուց այն ծրագիրը, որ մշակել են Ռուսաստան Գերմանիան։

Ռուսաստանը գոնէ այժմ պէտք է պնդէր, որ Հայաստանի ընդարձակ ինքնավարութիւնը կը վերականգնուի Եւ իրան Ռուսաստանին էլ պէտք կար անկախ Հայաստանի նման մի ինքնավար երկիր ունենալու իրան դրացի, քան մի շփոթ ծրագրով յուսադրւած թշուառ ժողովուրդ ու երկիր։

Ահա թէ ծրագիր են տեսլ Ռուսիան, Գերմանիան Անգլիայի ու Փրանսիայի հետ միտակց հայեւրին։

Երկու օտարազգի ընդհանուր քննիչներ (գերմարկ-ինսպեկտորներ) պիտի գրեն Արեւելեան Անատոլիայի երկու շրջանների (սիկտորների) վրա, պ. Ա... այն շրջանի համար, որ պարունակում է Երզրումի, Տրապիզոնի և Եւֆրատի համայնքները, և պ. Բ... այն շրջանի համար, որ բաղկացած է Վանի, Բիթլիսի, Պարսերդի և Դիարբեքի ինքնապետութիւններից։

Ընդհանուր քննիչները լուրջօր գործ պիտի դնեն իրանց շրջանի վարչութեան, դատական իշխանութեան, ոստիկանութեան և ժանդարմերիայի վրայ։

Ընդհ. քննիչների իրաւասութեան սահմաններում գործադրելի միջոցների իրաւորման համար (այն դէպքում, երբ հանրային ապահովութեան համար պոլիսիան ունեցող օրգաններն անբաւական լինեն) ընդհ. քննիչների պահանջով տեղական ուժերը պէտք է գրեն նրանց տրամադրութեան ներքոյ։

Ընդհ. քննիչները հանգամանքների համեմատ իրաւունք ունեն պաշտօնական անել այն բոլոր պաշտօնականներին, որոնց անհամապատասխանութիւնը կամ յոռի ընթացքը հաստատել են, դատարանի յանձնելով նրանց, որոնք օրէնքով պատժի արժանի ընթացքի մէջ են գտնուել։ պաշտօնական ստորագրած պաշտօնականի սեղ նշանակում են ուրիշներին, որոնք պէտք է լրացնեն օրէնքներով և կանոնադրներով որոշւած ընդունելութեան և կարողութեան պայմանները։ Նրանք ներքի ցուցակը և մի պատճառաբանւած մանրամասն տեղեկագիր էլ պէտք է ուղարկեն։

Ծանրակշիռ գէպքերում, որոնք ստիպողաբար կարգադրութիւններ են պահանջում, ընդհանուր քննիչներն իրաւունք ունեն անմիջապէս կախակալելու դատական այն պաշտօնականներին, որոնք պաշտօնական չեն կարող լինել ըստ օրինի, պայմանով որ իրողութիւնն անմիջապէս հաղորդեն դատական պաշտօնատան։

Եթէ տեսնուի, որ վալիները այնպիսի ընթացքի մէջ են գրտնըում, որ խիստ միջոցների գործադրութիւն է պահանջում, ստիպողաբար ընդհանուր քննիչները խնդիրը հեռադրով պիտի հաղորդուենք ունեն Նորին Մեծութիւն Սուլթանի կառավարութեանը ներկայացնելու նշանակւելիք բարձր պաշտօնականներին։ Կատարւած բոլոր պաշտօնականութիւնների մասին անմիջապէս հեռադրով տեղեկութիւն պիտի տան պատկանեալ մինիստրութիւններին՝ համառօտ պատճառաբանութիւններով, որից յետոյ մինչև ութ օր այդ պաշտօնականներն իրենք պիտի մինիստրին, որ իսկոյն պիտի ներկայացնէ մինիստրական խորհրդին և այս վերջինն էլ իր կարգին որոշում պիտի տայ ընդհանուր քննիչի հեռադրի ստացելուց յետոյ առ առաւել մինչև չորս օր։

Հողային վեճերը պէտք է լուծւեն ընդհանուր քննիչներին ուղղակի հսկողութեան տակ։

Ընդհանուր քննիչների պարտականութեանց և իրաւասութեանց մասին աւելի մանրամասն հրահանգներ պիտի պատրաստւեն նրանց աշակցութեամբ։

Այն դէպքում, երբ տարւածայ ժամանակամիջոցի մէջ ընդհանուր քննիչի պաշտօնները թափուր մնան, Բ. Դուրը նոր ընդհանուր քննիչների ընտրութեան համար յոյս է դնում մեծ պետութիւնների աշակցութեան վրայ։

Օրէնքները, հրամանաւորները և պաշտօնական ազդերը իւրաքանչիւր շրջանի մէջ պիտի հրատարակւեն տեղական լեզուներով։ Դատարանի և վարչութեան դիմող ամեն մի կողմը իրաւունք պիտի ունենայ իր լեզուն գործածելու, երբ ընդհանուր քննիչը այդ բանը հնարաւոր գտնէ։

Դատարանների վճիռները պիտի խմբագրուեն թիւրքերէնով և, եթէ կարելի լինի, նրանց պիտի կցւի երկու կողմերի լեզուով խաղաղամտութիւնը։

Իւրաքանչիւր վիլայէթի ժողովրդական կրթութեան բիւջէի իւրաքանչիւր ազգապարական տարրի (ուզուր) բաժինը պիտի որոշւի կրթական տուրքի մէջ նրա մասնակցութեան համեմատութեամբ։ Կայսերական կառավարութիւնը ոչ մի չարգելք չպիտի յարուցանէ, եթէ հասարակութեանց մէջ կրօնակիցները նպաստեն իրանց դպրոցների պահպանման։

Ամեն մի օսմանցի խաղաղութեան և անդորրութեան ժամանակ իր զինւորական ծառայութիւնը պիտի կատարէ այն զինւորական քննչութեան շրջանի մէջ, ուր բնակւում է։ Սակայն, կայսերական կառավարութիւնը մինչև ցնոր անօրինութիւն չմէնի, Ասորիքի և Հիջազի նման հեռու վայրերը պիտի ուղարկէ ցամաքային զինւորական ուժեր, որ պիտի առնէ օսմանեան կայսրութեան բոլոր ազգութիւններից՝ նրանց բնակչութեան թիւի համեմատութեամբ։ Բացի զրանից ծովային բանակին համար վէտի տակ պիտի կանչէ ամբողջ կայսրութեան միջից առնւած նորակոչներ։

Համիդիէ զնդերը պիտի վերած-

ւեն պահեստի հեծելազօքի։ Նրանց զէնքերը պիտի պահւեն զինւորական միջոցների մէջ և զօրաշարժի կամ սպանափորձի ժամանակ միայն պիտի բաժանւին նրանց։ Այդ զնդերը պիտի գտնւեն իրանց պատկանած շրջանի զօրաբանակի հրամանատարների հրամանի տակ։ Պաղատական ժամանակ զնդերի, վաշտերի և զուգարտակների հրամանատարները պիտի առնւեն օսմանեան կայսերական գործօն բանակի օֆիցէրներից։ Այդ զնդերի զինւորները մէկ տարի զինւորական ծառայութեան ենթակայ պիտի լինեն։ Այդ զնդերի մէջ ընդունւելու համար զինւորները պէտք է իրանց ձեռքի և սրանց բոլոր պարագաները իրանց հաշւով ձեռք բերեն։ Այս զնդերի մէջ կարող է մտնել առանց ցեղի և կրօնքի խտրութեան նոյն զինւորական շրջանից ամեն մարդ, ով կը համակերպուի այդ պահանջներին կամ սպանափորձի համար հաւաքւեն, այս զինւորները պէտք է ենթարկւեն զօքի համար գործադրող կարգապահութեան նոյն կանոններին։ Նահանգային ընդհանուր ժողովների իրաւասութիւնը ճշտւած է 13 մարտ 1329 (1913) թ. օրէնքի սկզբունքների համաձայն։

Վերջնական մի մարդահամար, որին պիտի ձեռնարկւի ընդհանուր քննիչների հսկողութեան տակ, համար եղածին չափ շուտով և, եթէ կարելի լինի, մէկ տարին չանցնելու պայմանով պիտի ճշգէ պահապան կրօնքների, ազգութեանց և լեզուների ճիշտ համեմատութիւնը երկու սիկտորների մէջ։ Մինչև այն ժամանակ Վանի և Բիթլիսի նահանգային ընդհանուր ժողովների (մէջիսը ուսումնի) և էնյումենների ընտրովի անգամների կէսը իսլամ և կէսը ոչ-իսլամ պիտի լինի։ Երբեք մի նահանգում, եթէ վերջնական մարդահամարը կատարւած չը լինի մինչև մէկ տարին, նահանգային ընդհանուր ժողովի անգամները նոյնպէս հաւասարութեան հիման վրայ պիտի ընտրւեն, ինչպէս վերջիշիւայ երկու նահանգներում Սլաւի, Պարսերդի և Դիարբեքի նահանգներում ընդհանուր ժողովների անգամները այժմանից պիտի ընտրւեն համեմատականութեան սկզբունքի վրայ։ Սրա համար, մինչև վերջնական մարդահամարը, իսլամ ընտրողների թիւը պիտի որոշւի համաձայն վերջին ընտրութեանց հիմքը ծառայող ցուցակների, իսկ ոչ-իսլամները պիտի որոշւի համաձայն իրանց հասարակութիւնների կողմից ներկայացւելիք ցանկերի։ Համաձայն։ Եթէ, սակայն, նիւթական գծարութիւնները ընտրական այս առժամեայ զրութեան գործադրութիւնը անհնար դարձնեն, ընդհանուր քննիչները իրաւունք պիտի ունենան Սլաւի, Պարսերդի և Դիարբեքի երեք նահանգների ընդհանուր ժողովների աթիոռները համեմատականութեան սկզբունքով, որ աւելի համապատասխան լինի նոյն նահանգների ներկայ պէտքերին և պայմաններին։

Այն բոլոր նահանգներում, ուր ընդհանուր ժողովները պիտի ըն-

տրւեն համեմատականութեան սկզբունքի հիման վրայ, փոքրամասնութիւնը ներկայացուցիչ պիտի ունենայ նահանգային խորհուրդների մէջ (էնջիւմէն)։

Վարչական խորհուրդների (մէջլիսը իլլարէ) ընտրովի անգամներ ըստ առաջնոյն կէս առ կէս իսլամ և ոչ-իսլամ պիտի լինեն։

Եթէ ընդհանուր քննիչները անպատեհութիւն չը տեսնեն, իսլամների և ոչ-իսլամների միջև հաւասարութեան սկզբունքը պիտի գործադրւի երկու շրջանների ոստիկանութեան և ժանդարմների զինւորազրման մէջ, քանի թափուր պաշտօններ մնան։

Հասարակութեան նոյն սկզբունքը կարելի եղածին չափ պիտի գործադրւի նաեւ երկու շրջանների մէջ հանրային միւս բոլոր պաշտօնների բաշխման ժամանակ։

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Սպ. քաղաք 5 փետր.

Թոյլ տուեցէք, խնդրեմ «ՏԱՐԱՎԱՐ» միջոցով արտայայտելու խորին ցաւակցութիւնս Արիստոյի Յովհաննիսեանի անակնկալ մահւան առիթով։ Հանգուցեալը իւր ժամանակին մեր ամենասիրելի և յարգւած ուսուցիչն էր, որ մեծ հեղինակութիւն էր վայելում թէ իբրեւ դասատու և թէ, որ դիւստորն է. իբրեւ դասաւանդում խիստ դիցիպլինա պահող մոնկավարժ։ Նրա վերջին տարիների չարքաշ կեանքը, մահը և անաղմուկ թաւմը մի անգամ ևս գալիս են ապացուցանելու հայ ժողովրդի և մեծափքուն ինտելիգենցիայի սև ապերախտութիւն և անտարբերութիւն իւր գործիչների հանդէպ։

Սիմ Հովնաթան

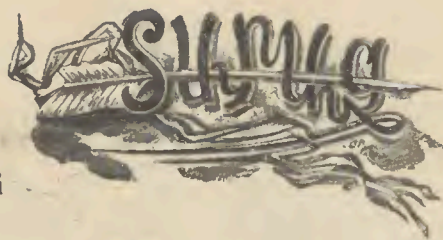
Բազու, 26 փետրվարի

Յայտնում եմ սրտիս և հոգուս անսահման ցաւակցութիւնը հասարակական բազմամեայ, անվաստակ գործիչ, մանկավարժ և զրականագէտ անժողանալի Ալէքսանդր Գրիգորիանի անակնկալ մահւան պատճառով։ Յարգանք նրա պանծալի անւանը, յարգանք նրա բազմաշխատ աճիւնին և ս. Հոգու մխիթարութիւն նորա վշտացեալ ընտանիքին և հարազատներին։

«Սոխակի» հրատարակիչ՝ Գրիգոր աւ. քան Գրիգորեանց

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

REDACTEUR EN CHEF ET DIRECTEUR

Տիգրան Նազարեան

Tigran Nazarian

ԹԻՖԼԻՍ

№ 2

ՓԵՏՐԻԱՐ

XXV—1914

TIFLIS

ՆՈՐԻՆ ՕԾՈՒԹԵԱՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

լիազոր ներդասխան պետությունների մօտ եւ Հայկ. Պատգմ. Յանձնաժողովի նախագահ

ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊԱՐ-ՓԱՇԱ

Թ Ա Ր Ի Ա Ն Ա Ղ Ի Ն Յ Գ Օ Գ Ի Ն

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԻՇՄԻՇԵԱՆԻ

(Ամենավերջին պատմածքը Թիֆլիսի բարբառով, գրած յաշկապէս ՏԱՐԱՁԻ բարեկենդանային №-ի համար, որ յանձնեց մեզ Բագու մեկնելուց առաջ. եւ եղաւ այս նրա կարապի երգը):

Ո՛վ չէր ճանաչում միւր գոգալ քախկումը
Թարխանաղինց Գօգուն. Աղա Մամադ խանի
Ժամանակայ մարթ էր օղորմած հոգին: Կարճ
բօյով ու լիք մարմնով ժամասէր Գօգին իր օ-
րումը յիդ չէր ննգնում ժամ ու պատարաբից:
Ամառ ու ձմեռ բուխրի գգակը գլխեմէն չէր
հանում, տանը թէ ժամում գգակը գլխին պիտի
ունենար:

Ապրում էր Գօգին քարափի թաղում մեն-
մենակ իր պապենական տան մէջ, վուրդի կէր էր-
կու ռթախ, չուրս փանջարա ու մէ դուռը: Տան
մէ պատը դէմ էր տւած քարափին:

Իփ մէկը հարցնէր թէ՛ Գօգի, վուրդի իս
կենում, հարցնողին էսէնց ջուղար կուտար՝ «Էն
թաղումը, վուրդի ձմեռը արևի լուսը չի նընգ-
նում, ամառը լուսնեակինը»: Շատ խոշտաբղի
մարթ էր լուսահոգին:

Իփոր աթամամութը փարատում էր, իր-
զինքը աղունակի ռանգ էր ստանում ու ժամի
զանգակները «իւրուրթ» էին տալիս, Գօգին տի-
ղերէմէն վիր էր կենում, լացում ու գնում
քարափի էգեղեցին: Էդ վուրտը ժամումը ջէր
բահանէն կէր, վուր տիրացուն. մենակ մղզսին
էր, վուր ժամը կարգի էր բերում:

Պատահում էր, վուր «իւրուրթը» ուշ էին

տալիս: Պառկած իր օթախումը, Գօգին լաւ վա-
րավուրդ էր անում, վուր Մախաթի ծէրին լու-
սը բացում էր, ամա «իւրուրթ» տուղը կի ջէր
չէր լուս ննգնում: Շուռ ու մուռ գալով գողէն-
քումը՝ ինքն իրան ումիկ էր տալիս ու քախկի
առածը միտկը բերում:

Փեթխաինը փիքը է անում,
Ջգրաշէնը ջիգր է անում,
Մողնինի քունը տարիլ է,
Ջրատարին ջուրը տարիլ է:

Ամա շատ դայիմ մարթ էր ուտելումը Թար-
խանաղինց Գօգին, էսէնց վուր նրա էդ պակա-
սութինը քախկումը անդադա էր դառի ու իփ
թուրմէ ուզում էին մէկին նրա հիդ բարեբար
անին՝ էսէնց էին ասում:

Թարխանաղինց Գօգին
Կու առնէ մէ չարէր լոբին,
Կէսը կու էփէ բզօրին,
Կէսն էլ խարեբօրին:

Էլ չըկան հիմի էս թաւուր մարթիկ միւր
գոգալ քախկումը: Դիփ տակն ու վրայ էլաւ:

Ա. ՔԻՇՄԻՇԵԱՆ

գիտութեան ներսիսեան դպրոցը, ուր և վարել է այդ պաշտօնը մինչև 1889 թ., որ անձնական պատճառներով հարկադրեալ էր թողնել: Իր հրաժարականի պատճառով նա ստացել է մի գրութիւն ստորագրութեամբ այն ժամանակեայ առաջնորդ Արիստակէս Կալիսկոյոս Սեդրակեանի՝ իբրև նախագահի հոգաբարձութեան, որի մէջ յայտնուում է նրան հոգաբարձութեան կողմից շնորհակալութիւն «վասն ըստմանս այ ջերմոսնդ եւ արդիւնատր ծառայութեան»:

Այդ միջոցներում իսկ նա ընտրւել է անդամ խորհրդի վարչութեան Կովկասի Հայոց Բարեգործական և Հրատարակչական ընկերութիւնների որոնց հաստատման առաջին տարիներում, ինչպէս և Հայունհայ ընկ. վարչութեան քարտուղարն է եղել ընկ. Բայման (1882 թ.) օրից 11 տարի անընդհատ և վարձատրւել այդ ընկ. պատուաւոր անդամ ընտրւելով:

Դեռ ուսանող եղած ժամանակ Ալ. Քիչմիշեան գրել է Թիֆլիսի բարբառով Թիֆլիսի կեանքից երեք գործող. մի կոմեդիա՝ Բաղդի աղաթը փոխել է, որ 1865 թ. գեկտեմբերին Մոսկւայում ուսանողները ներկայացրել են Սէկրէտարիոյի անային թատրոնում յօգուտ ուսանողական գանձարանի: 1871 թ., երբ սկսուեց հրատարակել Գ. Արծրունու Մշակը, Ալ. Քիչմիշեան այնտեղ տպագրեց իր անդրանիկ պատմածքը՝ Ալաի Գեւո: Սակայն նա Մշակից յարեց Մեղլին, որ այդ ժամանակ, մի քանի երիտասարդների շնորհիւ, սկսել էր կենդանութիւն ստանալ: Մեղլին Ալ. Քիչմիշեան աշխատակցեց մինչև նրա դադարելը, տպագրւելով ֆէլիէտներ և վէպեր իր ստորագրութեամբ, ազգանուն սկզբնական տառերով, կամ ծածկանուններով: Մեղլի դադարելուց յետոյ նա աշխատակցում էր Փորձին, Արծալանքին, Աղբիւրին, Վարժարանին և Տարազին:

Պիէսներից տպագրւած են՝ Օրիորդ Բերդեանց,

Նոր կեանքի շէմքում, Հաքաթա, վերջինս Կակիննց Սօսի ծածկանունով: Անթիւ վէպերից տպագրւած են միայն Կրակի շուրջը և Մշակ ու առանձին մօնօգրաֆիա Բոյսերի մեծարանքը վերտառութեամբ, որ տպագրւած է 1891 թ. Մուրճ ամսագրից:

Սոյն այս մօնօգրաֆիան աւելի ճշմարտացի նա տպագրել է ռուսերէն լեզուով Тифл. Листок-ом 1906 թ. Купец. Работы у армян վերնագրով և առանձին գրքոյքով լոյս է ընծայել: Բացի այս, ռուսերէն լեզուով ունի թարգմանած հանգուցեալ Գարեգին Կալիսկ. Սրբանձտեանի Թորոս սղբար ճանապարհորդական նկատողութիւնը Հայաստանի մասին, որ Կովկասի աշխարհագրական ընկերութիւնը տպագրած է իր ժողովածուի մէջ և առանձին գրքոյքով հրատարակած: Իսկ վերջին ժամանակ նա նոյն լեզուով առանձին գրքոյքով հրատարակեց իր քառասական թականների յիշողութիւնները հետեւեալ վերնագրով «Тифлис. Личная воспоминания (за время управления кляем кн. Воротыцка)»:

Ազգընտիր Կաթողիկոս Տ. Տ. Մատթէոս II Թիֆլիս ժամանելիս ընտրւեց ազգիւ Հայրապետին ընդունող յանձնաժողովի նախագահ:

Ապա ընտրւեց Թիֆլիսի և համայն Անդրկովկասի հայութեան կողմից պատգամաւոր և գնաց Պետերբուրգ նախկին Կովկասի Փոխարքայ Մեծ Իշխան Միխայիլ Նիկոլայեւիչի թաղմանը:

Նորաշէնի ս. Մարիամեան օր. դպրոցի հոգաբարձուն էր, և վարեց այդ պաշտօնը 1905 թ. մինչև մահը:

Մի քանի տարի եղել է արևելեան լեզուների գերաքննիչ. իսկ վերջին տարիներս Тиф. Лист. տպագրի պատասխանատու խմբագիր, սակայն ոչ գեկավար և ուղղութիւն տուող:

Լ Ե Օ Մ Ե Խ Է Լ Ի Ն

Յունւարի 13-ին Հելսինգֆորսում վախճանւել է Ֆինլանդիայի նշանաւոր պետական և հասարակական գործիչ Լէօ Մեխլինը, որ մեծ ժողովրդականութիւն էր վայելում:

1872 թ.ին ընտրւելով ֆինլանդական սէյմի (ազգային ժողովի) անդամ՝ նա իր ամբողջ կեանքում մշտնապէս ժողովրդական պատգամաւորի պատուաւոր պաշտօնում, որովհետեւ ժողովուրդը միշտ ընտրում էր իր սիրելի գործչին:

Լինելով տաղանդաւոր և բազմակողմանի կերպով զարգացած մարդ, նշանաւոր պրոդ և գիտնական՝ Լէօ Մեխլինը մեծ յարգանք էր վայելում—և ոչ միայն իր բարեկամների ու համախոհների կողմից, այլև իր քաղաքական հակառակորդների կողմից:

Մեխլինն նաև պրօֆեսոր էր ու սենատոր (1890 թ.ից): 1903 թ.ին գեներալ-նահանգապետ Բօրրիկովի կարգադրութեամբ՝ արքայաւոր լինելով հայրենիքից՝ հեռացաւ արտասահման:

Սակայն 1904 թ.ի ֆինլանդական յեղափոխութիւնից յետոյ նա վերադարձաւ ֆինլանդիա և նորից ընտրւեց սէյմի անդամ:

Իր ամբողջ երկար կեանքը (մօտ 75 տարեկան էր) Լէօ Մեխլինը նւիրել էր իր սիրելի հայրենիքին ծառայելու վսեմ ու նւիրական գործին: Թէ իբրև ազգային պատգամաւոր, թէ իբրև գիտնական, թէ իբրև ծերակոյտի անդամ (սենատոր) և թէ իբրև սոսկ մարդ, Լէօ Մեխլինը ամբողջ ուժերով պաշտպանում էր ֆինլանդիայի ինքնուրոյնութիւնը: Ֆինլանդական սահմանադրութիւնը և սէյմի կանոնադրութիւնը, որ Եւրոպայում ամենից ուսմկավար և ժողովրդական ազգային ժողովն է, իր գոյութեամբ պարտական է Լէօ Մեխլինին:

Հայրենիքին մատուցած նրա ծառայութիւնը ահապին է: Ֆինլանդիայի այդ ազնիւ ու անձնէր քաղաքացու յիշատակը երկմը, շատ երկար կը մնայ—և ոչ միայն ազատութեան այդ մեծ ախոյեանի հայրենիքում, այլև նրա սահմաններից դուրս:

Հելսինգֆորս եկած ամեն մի օտարերկրացի պարտք էր համարում գնալ սէյմ՝ տեսնելու և լսելու համար այդ մեծ քաղաքացուն ու մարտնչողին—Լէօ Մեխլինին:

Ջ. Տ.-Գ.

ՄԱԼՕՐՈՒՄ ՇԵՒՉԵՆԿՕՒ ՅՈՒԵԼԵԱՆԸ

Մալօրուների նշանաւոր բանաստեղծ Շեւչենկօի կենսագրութիւնը, գործունէութեան քարակտերիստիկը և հայերիս հետ ունեցած յարաբերութիւնների մասին տեղեկութիւնները դեռ անցեալ տարի մենք Տարագում տըպագրել ենք լիովին:

Ներկայ փետրւարի 23-ին լրացաւ արդէն Շեւչենկօի ծննդեան հարիւրամեակը, որի տօնախմբութեան շուրջ թեր և դէմ կարծիքները ժողովրդից անցան մինչև Պետական Դուման: Ահա մի քանի հոկտոբրների արտասանած ճառերից քաղածքներ՝

Չիւրիկսկիի նստը.

«Հարիւր տարի է անցել Շեւչենկօի ծննդեան օրից և 50 տարի՝ նրա մահւան օրից,

բայց ճորտութեան կողմնակիցները մինչև այսօր էլ չեն կարող ներել ուկրաինացի կօրգարին նրա մղած կռիւլ ճորտատիրութեան դէմ: Նրա իսկական մեղքը հա-

ՇԵՒՉԵՆԿՕ

ծննդեան 100-ամեակի ստիլ.

որը հետամուտ է ինչ-որ նպատակների: Շեւչենկօի տօնախմբութեան արդեւումը անբաւականութիւն առաջացրեց Ուկրաինի բնակչութեան լայն խաւերում: Ուկրաինացի, ինչպէս և միւս շրջանների աւտօնօմիան համարում է կուլտ. և հասարակ. զարգացման գրաւական:

մարում են այն, որ նա Ուկրաինացիների երգիչը հանգիստացաւ: Ուկրաինեան շարժումը, իհարկէ, գոյութիւն ունի, չը նայած որ պատմագիր Պիպլինը որոշեց այդ որպէս ժողովրդի պատակցութեան բնական երևոյթ: Շեւչենկօի երկրորդ մեղքը համարում են նրա դեմօկրատիզմը, բայց Ուկրաինացի 30 միլ. ազգաբնակչութիւնը կազմում է մեծ մասամբ աշխատուորական տարրերից, այդպիսով ուրեմն բնական է, որ ուկրաինացիների ինքնագիտակցութեան հիմքը կազմէր դեմօկրատիզմը: Ճիշտ չէ, որ իբր թէ Շեւչենկօի տօնախմբութեանը շահագրգռած է ինտելլիգենցիայի մի մեծ խումբը,

Բ ա թ ե կ ե ն դ ա ն ը Ռ ո շ ա ա ս տ ա ն ո շ Վ

Փ Ի Ի Ղ Ի Հ Ե Ր Ո Ս Ը

Պատմական պոէմ ժողովրդական պատմածքներից

(Սկիզբը ՏԱՐԱՁ, № 1)

Քնած էր գիւղը, քնած բնութիւն,
Մի խորհրդաւոր տիրել լուսթիւն.
Լճու էր ամեն ինչ, լճու համատարած,
Լճու հանգստանում ամեն արարած:
Ամեն ինչ խաղաղ Մորֆէոսի գրկում,
Ո՛չ շուն էր հաջում, ո՛չ ձկն էր գում.
Դադարել էին աղմուկ ու ժխոր,
Գիւղացիները քնել էին խոր:
Տները երգից ո՛չ ծուխ էր ելնու,
Ո՛չ ճրագների լոյս էր երևում.
Դուրսն էլ հանդարտ էր, չէր շարժում քամին,
Բայց գիշերային այդ խաւար ժամին
Ի՞նչ ճրագներ են աղօտ առկայծում,
Գիւղի մի ծայրում շրջանք տարածում,
Իսկ շղանքի տակ
Այն ո՞վ է մենակ

Մտահոգութեամբ այնպէս լուռ նստած,
Կողքին էլ մի ձոխ ուղան պատրաստած
Այն գինետանը խարխուլ, ներքնայարկ,
Ուր ո՛չ ոք չը կար, լուռ էր ու դատարկ:
Գուցէ այդ մարդը գիւղի պահապան,
Կամ մի բռնակալ—գործով հարկահան,
Կամ հեռու տեղից մի ճանապարհորդ,
Կամ մի գինեմոլ քաղցած յաճախորդ.
Ո՛չ, նա Մինասն է, ծանօթ միկիտան,
Առողջ կազմածքով, քառսուն տարեկան:
Ահա մանդալում թէժ կրակ արեց,
Շամփուրներ պատրաստ՝ խորոված շարեց,
Բայց միշտ դէս ու դէն աչքը շրջւում,
Հետն էլ դառնութեամբ այսպէս տրտնւում.

«Տնաքանդները ետրար ի՞նչ եղան,
Այսքան ժամանակ պատրաստել սեղան,
Խորովածները շարել մանդալին,
Աչքըս ջուր կտրեց շատ մախի տալին.

էլ բան կա՞յ՝ ասեմ.—

Մինչ երբ սպասեմ

Անիծւած տեղը կռներս ծալած,
Աչքերիս փառը խոր քունը կալած.
Մի կողմից երկար անքուն յօրանջում,
Ամբան մոծակն է տղզում ականջում,
Միւս կողմից էլ լոյս չը մնաց ճրագին,
Խորովածն իզուր այրեց կրակին...
Միկիտանի կեանք, էհ, մի կեանք չէ սա,
Շներից վատթար դու տանջանք սաս,
Հա գինի ածա, գինի շշերը,
Անքուն չորացիր ամբողջ գիշերը,
Ամբողջ օրերով միշտ պտոյտ արի
Ոտներդ վրայ, կանչիր մուշտարի:
Մի բոպէ հանգիստ, կուշտ քնել չը կայ,
Էհ, ճանճրացել եմ, Աստուծ է վկայ.
Ի՞նչ ասեմ հօրս սև յիշատակին՝
Աչքս բաց արած—միշտ էս փէշակին:
Լիբր յիշոցներին ականջս սովոր՝
Ի՞նչու այս որջում լսեմ ամեն օր.
Ինչո՞ւ վարժարան ինձ չի ուղարկած,

Որ մարդ դառնայի, մի մարդ զարգացած:
Հիմի ի՞նչ եմ ես, մի խեղճ միկիտան,
Արհամարհւած մարդ, կեղտոտ, անպիտան.
Ուսումով մարդիկ հասկացող կարգին
Ձգանք կը յայտնեն իմ վարք ու բարքին.
Ամեն օր հարբած խմում եմ գինի,
Էլ ինձնից ծնւած ի՞նչ սերունդ լինի,
Փչացած սերունդ, գինեղէ՛ւ սերունդ,
Ո՞վ կը տայ նրան մրտաւոր սընունդ,
Ինձ պէս կը դառնան ստոր միկիտան,
Ինձ պէս էլ նրանք շատ կը մղկտան,
Որ դուրս են եկել մարդկային շարքից:
Տրտունջ կը յայտնեն գինեմոլ վարքից:
Հազար երանի կը տամ ան մարդուն,
Որ սիրով կը տայ ուսման իր որդուն:
Մարդ առանց ուսման—անասուն անրան.
Ճշմարիտ կեանքի չը գիտէ ճամբան.
Է՛ն ուսման մէջն է մարդու պատիւը,
Նա է լուսամիտ, նա է ազնիւր.

Վա՛յ մեզ, որ անպէտք որդիք խաւարի,
Խելքից-մտքից զուրկ, նման տաւարի,
Գրի զօրութիւն չենք էլ հասկանում.
Մերը հարբելն է. հունար ենք անում
Մրցելով իրար՝ թէ ո՞վ մեզանից
Շատ գինի խմում, բայց մեր (սիղանից*)
Խաւար չենք տոնում, թէ ինչպէս ապրում,
Մեր շույլ կեանքից ի՞նչ տանջանք կրում:
Մախլոս, ի՞նչ ասեմ, թրքեմ մեր օրին,
Ես ինք միայն մեր անկուշտ փորին,
Ժողովրդի մէջ ցաւ ենք տարածում,
Էլ երկար բարակ չենք էլ մըտածում,
Թէ ի՞նչ կը դառնայ գինի խմելով,
Մեր զաւակներին անկիրթ թողնելով.
Էհ, գիշեր ցերեկ էնքան փոքր արեւ,
Որ անքուն ու գիժ մի դե եմ դառել»:

Մինասը լռեց: Կէս-գիշերն անցաւ.
Յանկարծ մի սաստիկ քամի բարձրացաւ.
Եւ իրար խառնեց լալկան հառաչով
Ծառ ու ծաղիկներ: Եւ լուսնահաջով
Շներն արթնացած՝ դմբացրին գիւղը.
Մինասի սրտին տիրեց երկիւղը:
—«Էն ի՞նչ սուեր է՝ էնպէս երևում
Խաւարի միջին ու կարծես հետում.
Արդեօք մարդու գէժք, թէ՞ մի սատանայ,
Էս տարածամին ի՞նչ է շինում նա.
Տես, լեզուն հանած գէպ՝ ինձ է վազում,
Գուցէ մի տեսիլք խաբւած երազում...
Ձէ, մօտենում է: Քօռանաս, ա՛յ աչք,
Որ չես որոշում իսան է, թէ՞ քաջք,
Աչքերից կրակ, շանթեր է թափում...»

Մինասը շարած դեռ չի սթափում.
Տխուր մտքեր են պատում Մինասին,
Մէկ-մէկ յիշում է քաջքերի մասին
Իր տատի պատմած, սարսափներով լի

*) Ընտանիքից:

Սև-սև պատկերներ տխուր անցեալի:
Եւ նա բորբոքած երեակայութեամբ,
Ինչպէս երկնքում գոռգոռող մի ամպ,
Այնպէս բղաւց, որ արծաղանգը
Դրդապրեց ողջ շրջակայքը:

«Տգէտ, տխմար կին,
Դու ժամանակին
Ի՞նչ ես աւանդել
Քո խեղճ թոռանը.—
Միտքը կաշկանդել
Ու վարժարանը

Շինել քաղաքի պատմութիւններով
Եւ կախարդական թախամաններով,
Եւ այդ բոլորի յիմար նպատակ,
Որ կեանքում լինեմ վախկոտ նապաստակ...
Օ՛, հեռու ինձնից, նախապաշարմունք,
Մնոտիապաշտութեան, վախի զգացմունք,
Ծնւն էք ներշնչել աշխարհի բաներ.
Ես պէտք է փշրեմ ձեր բիրտ շղթաներ,
Ապրեմ նամուտով մի քաջի նման
Եւ փառք ու պատուով իջնեմ գերեզման.
Թէկուզ տառապեմ և հոգեարքում,
Իբրև լեռնիցի ապրեմ Գուգարքում,
Ձեմ զգալ երբէք ի՞նչ բան է վախը,
Էլ ի՞նչ եմ ծածկում գլխիս փափախը,
Որ հախից չը գամ դուշմանի նամարդ,
Ինչքան էլ իմ դէմ նա լարէ թակարդ:
Է՛յ, ի՞նչ ես էդտեղ, ձէն հանիր, թէ չէ՝
Մինասն եմ, գլուխդ իսկոյն կը թռչէ»:

Ասաց ու վազեց գինետան ներսը,
Գլուխը տւած կատաղի հիքսը.
Ատրճանակը իսկոյն ձեռքն առաւ,
Խեղաղարի պէս նորից դուրս թռաւ:
«Է՛յ, ի՞նչ ես էդտեղ մթնում սևակնած
Արձանի նման լուռ ու մուռն լանգնած.
Էս ուշ գիշերին դու ի՞նչ ես գտել,
Որ գաղտագողի դարան ես մտել:
Ձը լինի դուք էլ, է՛յ, Պետի, Ջաքի,
Էսքան կուշանան, ձեր սիրտը ճաքի,
Հոգիս դուրս եկաւ՝ մնալով անքուն,
Թէ հրէս անձ կը գան գինետուն.
Տօ, տնաշէններ, ինձ ձեռք էք առել,
Թէ գլխիս բուրժաւ աղա էք դառել,
Ի՞նչ էք մտածում, տւել էք պատէկը՝
Սեղան պատրաստել, ալժամ մի սուեր
Երևում աչքիս էս խօլ խաւարում,
Ինչո՞ւ էք էսքան անխիղճ չարչարում.
Էլ սպասելը ծանր է ինձ համար.
Թէ որ գալիս էք, եկէք, զահրումար
Արէք ձեր գլխին գինի, թաղա լօշ,
Խորոված, խաւար, գուրգէլ, թարթի դօշ»:

—Է՛յ, Մինաս, Մինաս, գլխները քարը,
Թէ նրանք չեկան.—դու գտիր ճարը,
Թէ ինչպէս անենք:
Գիւղը պաշտպանենք
Էն խորամանկից՝
Հախիկերդու ճանկից...

Ի՞նչ ես մտքիդ հետ մենակ մոլորել,
Կոներդ քշտել, բեղդ ոլորել,
Մանդալին շամփուր շուռ հան շուռ տալիս,
Դռանը կուշ ու ձիւ գնում ու գալիս,
Դէս, դէն ծկրակում,
Մնացել կրակում:
Շուտով աքլորը ծուղրուղու կասի,
Կը բացւի լոյսը, դեռ դու սպասի.
Թէ երբ գինետուն կը գան լո՞ծիքը,
Որ խմեն, հարբեն գոծիքի որդիքը,
Փողի կաշառքով Մինասին գերեն,
Խեղճ գիւղի գլխին մի փորձանք բերեն.
Է՛յ, դու, Բրուտոս, և դու դաւաճան,
Դաւաղիւրների հետը խրախճան
Ուզում ես սարքել խալխիցը ծածուկ,
Լրտեսներով ես լցրել ծակուծուկ»...

Մինասը գնաց դէպի սուերը.
Յանկարծ նա տեսաւ գիւղի տէրտէրը
Վիրաւոր ընկած: Ամբողջ փարաջան
Արնում շաղախւած: «Դ՞հա ես, տէրտէր ջան,
Էդ ի՞նչ ես եղել, ի՞նչ է պատահել,
Ասա, քո դէմը ի՞նչ է մոռ պահել,
Որ տմարդութեամբ հասցրեց էս օրին,
Չափը ցոյց կը տամ է՛ն բռնաւորին»:
Օղում Մինասը թափհարեց ձեռքը,
—«Քանի դեռ նոր է, բաց արա վերքը՝
Փաթաթեմ շորով, արիւնը կապեմ,
Յետոյ թշնամուդ ջանին պարապեմ:
Էստեղ դուրսը ցուրտ քամի է անում,
Կատաղի սուլոց, ձայներ է հանում.
Գնանք գինետուն, համ ընթրիք կանենք,
Համ էլ քո վերքին խընամք կը տանենք»:

Մինասը գրկած տէրտէրին տարաւ
Ներսը—գինետուն, վերքը բաց արաւ:
Դրեց խնամքով մըլլամ, սպեղան,
Ապա զրուցով նստեցին սեղան:
—«Հա, տէր-հայր, ասա, դու ի՞նչ պատճառով
Ինձ դաւաճան ես դուրս բերում զօռով.
Վիրաւորեցիր, շիտակ եմ ասում,
Քեզնից էդ բանը չէի սպասում.
Շատ կը նեղանամ, թէ չը հաստատես,
Անմիտ կասկածը պէտք է փարատես:
Բարու պաշտպան եմ, չարի հոգեհան,
Մի՞թէ կարող եմ լինել դաւաճան.
Դաւաճան, ի՞նչ եմ, որ գիշեր ցերեկ
Խալխի դարստիկն քուն չունեմ երբէք,
Անձնագոհութեամբ գործ եմ դնում խելք,
Որ գտնեմ նրան փրկելու մի ելք,
Չոռ ու ցաւերից,
Ստոր դաւերից,
Միշտ ժողովրդի դարդերով տնքում,
Բայց էս օր «մատնիչ» անուն են կնքում,
Չգլխի՞ն անուն, թւում է օտար,
Օ՛, պատուիր, գետին, ու ինձներք տար»...

(Կը շարունակւի)

ԳՐԻԳՈՐ ԲԱԼԱՍԱՆԵԱՆ

LXXXV-ԱՄԵՆԿ Ե. Ս. ԳՐԻԲՈՆԵՐՈՎԻ ՄԵԶԻԱՆ

ԱԼԷԿՍԱՆԴՐ ՍԵՐԳԵՅԵՎԻՉ
ԳՐԻԲՈՆԵՐՈՎ
Հեղինակ «Սելքից պատուհաս» կատակ.

ՆԻՆԱ ԱԼԷԿՍԱՆԴՐ. ԳՐԻԲՈՆԵՐՈՎԱ
(ծն. իշխանունի Ճաճաւաճէ)
Ամուսին Ալ. Սերգ. Գրիբոնեւի.

ԹԻՖԼԻՍ. ՄԱՄԱ-ԴԱՒԻԹ ՍԱՐԸ ԵՒ ՎԱՆՔԸ.

Այս վանքի զաւթումն են ամփոփում Գրիբոնեւով ամուսինների աճիւնը.

Յունւարի 30-ին Թիֆ. քաղաք. Վարչութեան նախաձեռնութեամբ տօնեց Սելքից պատուհաս կատակերգութեան հեղինակ Ալէքսանդր Սերգեյեւիչ Գրիբոնեւովի եղեռնական մահւան 85-ամեակը:

Գրիբոնեւովը, որ 1829 թւին Թէհրանում ուսաց դեսպանն էր, գլխաւորեց այնտեղ նոյն թւի յունւարի 30-ին: Երեք օր ծաղր ու ծանակի առարկայ դարձրեց Գրիբոնեւովի գլուխը պարսիկ խուժանը: Անգլիական դեսպանը, մասամբ իսկ խրախուսեց այդ խուժանին, մինչև որ Շահը սթափուեց և Գրիբոնեւովի մարմինը ճանապարհեց Թիֆլիս, ուր հասաւ 1829 թ. յուլիսի 17-ին և մեծ շուքով դիմաւորեցին ղինւորական, քաղաքացիական բարձր աստիճանաւորները, զօրքը և հոգևորա-

կանութիւնն ու ժողովուրդը:

Մարմինն ամփոփեց իր սիրած Մամա-Դաւիթ լերան լանջին՝ վանքի բակում: Ամուսինը, վրացուհի ծնեալ իշխանունի Ճաճաւաճէ, մի շքեղ մահարձան կանգնեց ամուսնու զերեզմանի վրայ: Ինքն էլ Նինա Գրիբոնեւովան խողերայից վախճանեց 1857 թ. յունիսի 28-ին և թաղւած է ամուսնու կողքին:

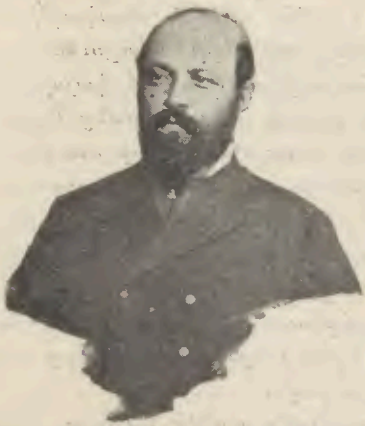
Բանաստեղծական այս չքնաղ վայրը, որի միջով բարձրանում է այժմ և ֆունիկուլիտօրը, թողւած է իր ճակատագրին:

Թիֆլիս քաղաքը որոշել է Գրիբոնեւովի անունով երեք քաղաք. ուսումնարաններ բանալ (ուսաց, հայոց և վրացոյց): Լաւ կը լինէր, որ ընդարձակէր և Մամա-Դաւիթ վանքի գաւիթը և այդի պէր շուրջը:

Պ Ս Ե Կ Ի Փ Ո Խ Ե Ր Է Ն

(Երախտագիտական առհաստիցեայ Զուրալովներին հայ լրեայ, հիւանդ գիտնականին եւ ուսուցչին ապաստանելուն համար)

Ա Ր Ի Ս Ո Ղ Ո Մ Յ Ո Վ Հ Ա Ն Ն Ի Ս Ե Ա Ն

ԱՐԻՍՈՂՈՄ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

Ուսուցչ. Ժողովի էպիսկոպոս.
† 29 յունւար 1914 Թիֆլիս.

տե Տիգրանեանը ուղարկում է Արիսողովին Վիեննա բարձրագոյն կրթութիւն ստանալու: Աւարտելով այստեղ ֆիզիկո-մատեմատիքական ֆակուլտետը եւ վերա-

Պահել է 1849 թ. յունւարի 4-ին Ալէքսանդրապոլում: Իսկական ազգանունը Մովսիսեան էր: Բայց նա իր հօրը՝ Յովհաննէս Մովսիսեանին կորցրել էր շատ մատաղ հասակում, որից յետոյ մայրը երկրորդ անգամ ամուսնանում է Աղալար Յովհաննէս Տիգրանեանի հետ: Մովսիսեանները ամբողջ ցեղով վաճառականներ էին եւ անկիրթ, իսկ Յովհաննէս Տիգրանեանը լինելով ուսումնասէր մարդ՝ Արիսողովին մատաղ հասակից տալիս է կրթութեան. ուղարկում է Թիֆլիս բէալական դպրոց, ուր նա աւարտում է ոսկէ մեդալով: Այնուհետեւ Տիգրանեանը ուղարկում է Արիսողովին Վիեննա բարձրագոյն կրթութիւն ստանալու: Աւարտելով այստեղ ֆիզիկո-մատեմատիքական ֆակուլտետը եւ վերա-

ՆԻԿՈԼԱՅ ԵՊ. ԶՈՒԲԱՆՈՎ

Զուրալովեան անկեղանոցի հիմնադիր

յիանեան օր. ուսումնարանում սիրւած ու պաշտւած էր աշակերտներից: Հմուտ ու բարեխիղճ ուսուցիչ, զրականագէտ, բառարան կազմող գիտնական, իղէալիստ: Հայ նշանաւոր ուսուցչ. համագումարի ոգի Արիսողով Յովհաննիսեանը վերջին տարիներս հիւժւած ու մաշւած ապաստարան է գտնում մարդասէր եւ վրաց ազգին պատիւ բերող Զուրալովի անկեղանոցում եւ այստեղ էլ վախճանում յունւարի 29-ին: Մարմինն ամփոփւեց փետր. 2-ին Խոջիվանքի գերեզմանատանը: Յուզարկաւորութեանն ու թաղմանը ներկայ էին հայերն իրանց հաստատութիւնների ներկայացուցիչներով:

Յարգանք պատւաւոր քաղաքացիներ՝ Զուրալովներին, որ ապաստարան տւին հայ հիւժւած ու լրեալ գիտնական ուսուցչին:

ԹԻՖԼԻՍ, ԶՈՒԲԱՆՈՎԵԱՆ ԱՆԿԵԼԱՆՈՅ

Այստեղ էր ապաստարան գտել ուր եւ վախճանեց Արիսողով Յովհաննիսեան:

դանալով հայրենիք, մասամբ իրրե երախտագիտութիւն Տիգրանեանի ցոյց տւած հայրական խնամքի եւ մասամբ էլ իրրե բողոք իր վաճառական հօրեղբայրների ցոյց տւած անտարբերութեանն ու ոչ լաւ վերաբերմունքին՝ Արիսողովը հրամարւում է իր իսկական Մովսիսեան ազգանունից եւ երկու առաջին հարազատ եւ երկրորդ խորթ հայրերի անունով գրւում է Յովհաննիսեան, որի մասին ինքն անձամբ յայտարարում է մի բաղմամարդ խնճոյքում ու թոյլաւութիւն ստանում պատշաճաւոր իշխանութիւնից: Նորաւարտ Արիսողովին պաշտօն է տառջարկւում գիմնադիւաներից մէկում, սակայն իղէալիստ երիտասարդը ցանկանալով ծառայել իր ազգին՝ պաշտօնավարում է հայկական ասպարիզում: Շարունակութիւնը յայտնի է հայութեան: Արիսողով Յովհաննիսեան Ներսիսեան դպրանոցում. Գա-

ԹԻՖԼԻՍ, ԶՈՒԲԱՆՈՎԵԱՆ ԱՆԿԵԼԱՆՈՅԻ ՇԷՆՔԸ.

ՇՎԷՑՑԱՐԻԱՅԻ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՕՐՕՐՈՑԸ

(Սկիզբը Տարազ № 1)

Ուրի երկիրը պահպանում էր իր հին, դարերից ի վեր զարգացած ներքին ինքնավարութիւնը: Նրան կառավարում էին իր հին տոհմերից գոյացած ընդհանուր «ձորապետները» (ամմանները) և «երկրապետները» (լանդէս-ամմանները): Դատաստանին ամմանների հետ մասնակցում էին ժողովրդից ընտրեալ «դատաւորներ»: Բացի տեղական օրէնքներից և սովորութիւններից ուրիշ օրէնքներ ժողովրդի կամքին հակառակ չէր կարելի տարածել երկրի վրայ: Կայսրից նշանակում էր առանձին «կուսակալ» (ֆոգտ) կամ «փոխարքայ», որ ժամանակ առ ժամանակ պէտք է գար Ալտօրֆ կառավարութեան գործերը քննելու, տեղական ժողովրդական գինւորական բաժանմունքները, նրանց կազմակերպութիւնը ստուգելու և քննելու և վերջապէս այն դատաստանական գործերը վճռելու, որոնք վերաբերում էին կայսեր իրաւասութեանը: Այսպիսով ազատութեան «գիրը» ոչ մի նորութիւն չէր մտցնում ոչ տեղական ներքին ինքնավարութեան և ոչ էլ հասարակական կազմակերպութեան մէջ: Հէնց այս րկրագործները կազմում էին Շվէյցարիայի ազատութեան հիմքը:

Այդ օրից Ուրի երկիրը յայտարարեց իբրեւ մի «universitas» (միութիւն) կամ «հասարակական և քաղաքական մարմին» իր ներքին արտօնութիւններով և ինքնավարութիւնով: Ուրիի քաղաքական կազմակերպութիւնը ունէր ամուր տնտեսական հիմք, այն է բնակիչները ունէին ընդհանուր «համայնական հողեր», որոնք ընդհանուր սեպհականութիւն էին: Այդ տեսակ համայնական հողեր մինչև այսօր էլ շատ կանտոններում պահպանում են իրանց գոյութիւնը: Նրանք անւանւում են «ալլմենդ» (allmend): Հին Գերմանիայում և Շվէյցարիայում անւանւում էին «մարկգենսուսենշաֆտ», որ նշանակում է հողային «սահմանակցութիւն»): Արարատեան դաշտում ժողովուրդը այդ տեսակ ընդհանուր համայնական հողատիրութեան համար ունի զանազան անուններ՝ «հարաքաշ» հող, այսինքն այնպիսի հող, որը պատկանում է մի որոշ ընկերութեան: Շվէյցարիայում այդ «մարկակցութիւնները» կամ ընդհանուր համայնական «հողակցութիւնները» ի բնէ անտի տարածւած էին:

Նոյնանման ազատութեան «գիրը» ստացաւ և Շվից կանտոնը: Երբ Ֆրիդրիխ Երկրորդը պաշարում էր Ֆայենցա քաղաքը, նրա մօտ եկան Շվիցի ներկայացուցիչները և յայտնեցին իրանց պատրաստակամութիւնը օգնել կայսրին այդ պատերազմում, որ նա վարում էր հռովմայեցոց պապի հետ, որովհետև նա զրգում էր Լոմբարդիայի քաղաքները կայսեր ղէմ: Տեսնելով Շվիցի հաւատարմութիւնը, նա 1240 թւին տւեց նրանց ազատութեան «գիրը»: Շվիցի ներքին ինքնավարութեան համար այդ «գիրը»-ը ունէր մեծ նշանակութիւն, որովհետև նրանով կայսրը ճանաչում էր և կրկին վաւերացնում այն ներքին ազատութիւնը,

որ նրանք, ուրիացիների պէս, վայելում էին դարերից ի վեր:

Ուրին ու Շվիցը ունէին մեծ նշանակութիւն կայսրութեան համար: Ուրիացիների ձեռքումն էր Սան-Գոտարդի կիրճի ճանապարհը, որով կայսրն էր կարող էին պահպանել իրանց կապը իրանց Խաւիայում գտնուող երկրների հետ: Իսկ Շվիցի սահմաններում էր «Ֆիրվալդ-շտետեան ծովի» այն մասը, որը միացնում էր Ուրի և Շվից երկիրները: Հետևաբար Ուրի հասնելու համար կայսրը պէտք է անցնէր Շվիցի սահմաններով: Այս է պատճառը, որ կայսրները «գուրգուրում» էին այդ երկու երկիրներին և ամեն կայսր վերանորոգում էր նրանց արտօնութիւնները առանձին ազատութեան «գրերով»:

Այդ ազատութեան «գրերն» ունէին մի կէտ, որը ունէր մեծ նշանակութիւն: Նրանց մէջ ոչ մի խօսք չէր կայ Հարսուրգեան տոհմի իրաւունքների մասին: Մինչդեռ նրանք ձգտում էին ենթարկել Շվէյցարիան իրանց գերիշխանութեանը և վերջ ի վերջոյ միացնել իրանց աւստրիական պետութեան հետ: Լուելով այս կէտի մասին, կայսրները ցոյց էին տալիս, որ նրանք բացի իրանց պատկանեալ գերիշխանութիւնը, ուրիշ իշխանական իրաւունք չվէյցարիայի վրայ չէին ճանաչում:

Տասնեկերորդ դարի ընթացքում Ունտերվալդենը ևս ստացաւ իր քաղաքական կազմակերպութիւնը: Բանը նրանում է, որ այս «երկիրը», անտառով ծածկւած լինելով, վարելահող և արօտատեղեր համեմատաբար քիչ ունէր: Այս պատճառով հին գերմանական «համայնական հողատիրութիւնը» կամ համայնական «հողակցութիւնը» (մարկգենսուսենշաֆտ) համեմատաբար քիչ էր զարգացած: Մինչդեռ հողատիրութեան այդ ձևը հին գերմանացիների հասարակական ու քաղաքական կազմակերպութեան հիմքն էր: Շվէյցարիայի այս մասում հասարակական-քաղաքական կազմակերպութեան համար իբրեւ հիմք ծառայում էր ծխական կրօնական միութիւնը: Ծխական համայնքներ անկասկած կային Շվիցում ու Ուրիում, բայց այնտեղի կազմակերպութեան հիմք համայնական հողատիրութիւնն էր: Բայց և այնպէս XIII դարի վերջին ծխական և հողատիրական կազմակերպութիւնը միանալով վերջնականապէս ստեղծեցին քաղաքական միութիւն, որը 1291 թւին դաշինք կապեց Շվիցի և Ուրիի հետ: Այդպէս վերոյիշեալ երեք «երկիրները» յաւիտենական դաշինքով միանալով կազմեցին «միացեալ դաշնակցական» պետութեան սկզբնական օրօրոցը, որը կամաց-կամաց զարգացաւ և ծագեց այժմեան Շվէյցարական միութիւնը:

(Կը շարունակւի)

Պրօֆեսոր Սօլովնոն Նիխալաբեան

*) Մարկ նշանակում է «սահման», կամ առանձին հողեր և տափեր, որոնք ամփոփում են որոշ «սահմանում», որը նրանց միացնում է:

*) Ես գործ եմ անում այս տեսակ տերմիններ ժողովրդական լեզուի հոգուն համապատասխան: Ասում են ազգակցութիւն, արիւնակցութիւն, գործակցութիւն և այլն:

Կ Ա Խ Ա Ր Դ Ի Ա Ծ Տ Ա Ս Ա Ն Ո Ց Ը

(Տատիս պատմած առասպելներից)

I.

Նատալիան բարձրանում էր Սէյդարադի նեղ փողոցներից մէկով: Ամառուայ առաւօտ էր: Արեւ տաքացրել էր քարափը, քամին հազիւ-հազ շարժում էր թթենիների տերեւները: Նատալիան յոգնած կանգ առաւ շունչ առնելու, ներքեւ երեւաց Սուրբ Սարգսի եկեղեցու խաչը: Նատալիան երեսը խաչ հանեց:

Ո՛վ Քրիստոսի զինուոր սուրբ Սարգիս, դուն ըլիս իմ Եօվանու օգնականը, դուն բարի միտք տաս գըրբաց Նինոյին, վուր ինձ մէ ճար անէ: Աշխարքը հարստացաւ, մենք կի աղքատ դադօ ման ինք գալի...

Նատալիան մօտեցաւ մի տան դռանը և դուռը ձեռնեց:

— Ո՛վ է, — լսեց ներսից դրբաց Նինոյի ձայնը:

— Իս իմ, դէյդա Նինօ, Նատալիէն իմ, դուրթ է ինձ չիս ճանչնայ, ամա ինձ Հոռոմսիմը զրգից:

— Հոռոմսիմը՞, լաւ: Իժում վուր էկիլ իս, հաւատումի՞ս թէ չէ...

— Հաւատում իմ, դէյդա Նինօ, հաւատում իմ, Ինձ Հոռոմսիմը զիւս սովեցրուց. հաւատում իմ, վուր «Նինօ մեռաւ, իրիք օր մեռած էր, էն կինքումը դըրախտ էլ տեսաւ ու դժուխքն էլ. հրիշտակներուն շատ դուր էկաւ, զրանցմէն մինձ զօրութիւն ստացաւ ու չունքի նրա մեռնիլը ջէր վաղ էր, հիդ նուր մէկանց կենդանացաւ ու Աստծու զօրութենով աշխարք էկաւ...

Դուռը բացեց: Սենեակը կիսով չափ մութն էր: Մի կողմը դրած էր տախտ, երկու փայտէ աթոռ, մի հասարակ սեղան: Անկիւնում նստել էր սև այծը: Թարքի վրայ շարձած էին երկու հատ մարդու, մի հատ շան ու մի հատ էլ կատու գազաթներ, մի մեծ կատու էլ ձգեւ էր տախտի վրայ ու խռմիւում էր...

— Արա, Նատալիա, վուրթի, ի՞նչ իս բերի:

— Այ, դէյդա Նինօ, էրկու էձ ունէի, նրանց կաթը ծախում էի, լացք էի անում ու էնդով վուրը Եօվանուս հիդ ապրում: Իծանիրս ծախեցի, իրիք մանէթը քիզ համա իմ բերի, տասնանուցն էլ աղօթելու համա, Հոռոմսիմը էտէնց խրատից:

— «Հաւատ քո կեցուցանէ քիզ», կօսէ. Հոռոմսիմն էլ սուրը կնիկ է, նրա աղօթքն էլ ընդունւում է: Իս վուր էն կինքումն էի, իմացայ, վուր Հոռոմսիմը սուրբերի մօտ միջնուրդ է. արա բի տեսնիմ:

Նատալիան բացեց իր թաշկինակի՝ առաջ մի կապը, յետոյ միւսը՝ մէկից հանեց 10, միւսից 3 բուրլիանոց և յանձնեց Նինօին:

Նինօն 3 բուրլանոցը արհամարհանքով գցեց տախտի մի անկիւնը, իսկ տասանոցը վերցրեց, ծախքը ուղղեց, բերեց մի սև սանր, սանրեց կատուի մազը խաւի դէմ ու մազից բարձրացած կայծերի վրայ բռնեց տասանոցը: Այնուհետև տասանոցը տարաւ այժի մօտ, բռնեց նրա պոչի վրայ և արտասանեց կարիճի աղօթքը. «Ալիլիոս, գալիլիոս, աղա Ստեփան Ստեփանիոս, կալիլ իմ, կապիլ իմ, սուրբ Սարգսի ձիու ձարով, Աստուածածնի քաղցր կաթով. չոշ, չոշ, չոշ, էլի չոշ, ու չոշ»...

Այժն սկսեց հաղալ ու փռչտալ:

— Էս լաւ նշան է, վուրթի, վուր էձը համ հաւում է, համ փռչտում...

Նինօն տասանոցը քորոցով ամրացրեց իր ճակատի աղլուխի վրայ, գնաց չոքեց գազաթներից մէկի առաջ և երկար աղօթում էր, անդադար ձեռքերը իր կրծքին խփելով:

— Տուր Տէր, — ասաց նա, — ի՞նչ իս ուզում:

— Հարստութիւն, — պատասխանեց Հոռոմսիմից խրատւած Նատալիան:

— Տուր Տէր... ի՞նչ իս ուզում:

— Էրծաթ, օսկի, մարքրիտ ու ալնիր, — պատասխանեց Նատալիան, կրկնելով իր դասը:

— Տուր Տէր... ի՞նչ իս ուզում:

— Բաղիր, մլքիր, տափիր, տնիր:

— Տուր Տէր... ի՞նչ իս ուզում:

— Էրծթի ու օսկու մազան, նաւթի հուրիր: Նաւթի հուրին ի՞նչ գլխովս իմ տալի, մտածեց Նատալիան, էս է Հոռոմսիմը էտէնց խրատից:

— Տուր Տէր, տուր Տէր, տուր Տէր, — կրկնեց Նինօն: Յետոյ նաղեց ընկաւ տախտի վրայ, ձեռքերը ծալեց, աչքերը չոքեց, նստեց, նայեց, բարձր ու թոյլ ձայնով արտասանեց.

— Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, տեսնում իմ, Նատօ, վուրթի, ի՞նչ բախտաւուր իս: Աստուծ լսից իմ աղօթքը ու քիզ տալիս է քու սրտի ուղածնիրը, զարթնէ նաւթի հուրիրը քու թերահաւատութենի համա: Բռնէ էս տասնանոցը, տար տուն, վուրթուր իրան տու, թող տանէ խուրդէ ու էն խուրդով ապրանք առնէ ու առուտուր անէ: Գնա, վուրթի, Տէր ընդ քիզ, վուր հարստանաս, մտէդ չըզցիս զրախտի հաւաս Նինօին: Թուամանուցը չուստ ուղ արա, զիդենաս կուր մանքանա է...

Նինօն փակեց Նատալիայի յետեւից դուռը:

— Աղչի, Հոռոմ, բի էդ սմովարը, քիչ էլ հաց ու պանիր, արաղն էլ դուս բի:

— Հուզիմ զրա տուտուց գլուխը, — ասաց Հոռոմսիմը բերելով ինքնաեռը, դէ բի իմ փային տու:

— Կուտամ, — աղչի, ինչ իս շտապում. խօ գիդիս, կէսն իմն է, կէսը քունը:

— Ձէ, աչքի լուս, թող իմ մաստակը իմ ալոքի տակն ըլի. այ էս քիզ մանէթ ու կէս, էն իրիքանուցը իստու էստի:

— Հը, բռնէ, ախուվազլախ քու գլխին:

— Երկար ժամանակ Նինօն ու Հոռոմսիմը նըստած ինքնաեռի մօտ ուտում էին, խմում էին արաղը և Նատալիային ծաղրում:

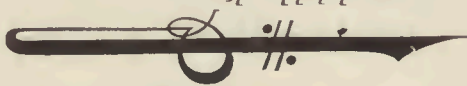
— Դէ, վիկաց Հոռոմ, գնա թաղա օմքին գթի:

— Ա՛յ, էս սահաթիս:

Ընկերուհիները Բաժանեցան:

(Կը շարունակւի)

Յ. Տէր-Դրիգորեան

Ն Կ Ա Ր Ի Չ Յ Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Շ Ա Մ Շ Ի Ն Ե Ա Ն

Նկարիչ

ՅԱՐՈՒԹԻՆ ՇԱՄՇԻՆԵԱՆ
† Թիֆլիս, 4 փետրարի 1914

Դեռ տարին չէր բոլորել այն օրից, երբ տօնեցինք վաստակաւոր նկարիչ Յ. Շամշինեանի նկարչա-մանկավարժական գործունէութեան 25-ամեակը: Անցեալ տարւոյ Տարազի դատական Ա-ում տպագրեցինք նրա ինքնակենսագրութիւնը, որ տեւել էր նա մեզ յատկապէս Տարազի համար: Իսկ այսօր գումարում ենք մեր ընթերցողներին այդ արեւատագէտի վաղաժամ մահը:

Նկարիչ Շամշինեանը ծնւել է Թիֆլիսում 1856 թ. փետր. 9-ին: Հազիւ հինգ տարեկան էր, երբ հօր ծառայութեան պատճառով տեղափոխուում են ծնողները Դաղստան: Այստեղ կուսական գեղ ու չքնաղ բնութեան մէջ սնւում է ազազայ նկարիչը, երեան հանելով ընդունակութիւններ: Հայրը 1867 թ. բերում է Թիֆլիս և տալիս պանսիոն: Ապա շուտով վախճանում է թողնելով ընտանիքն անապահով: Սովորե-

լով գիմնազիայում մինչև VI-րդ դասարանը և միաժամանակ երեկոները նկարչութեան դասեր վերցնելով Կովկ. Արեւստը Խրախուսող Ընկ. զպրոցում, 1876 թ. գնում է Պետերբուրգ, աւարտում ճեմարանում կուրսը, պարգևատրւում մեդալներով, գնում Պարիզ կատարելագործւելու իր արւեստի մէջ, վերադառնում Թիֆլիս և մօր ծերութեան ու հիւանդութեան պատճառով ընդմիջում ֆուտ այստեղ Ներսիս, Դայիանեան ուսումնարաններում, 3-րդ գիմնազիայում նկարչու-

թեան ուսուցիչ: Ունի անհամար նկարներ, գլխաւորապէս ժանրային:

Վախճանեց և թաղւեց, թողնելով ընտանիքը նիւթապէս անապահով վիճակի մէջ:

Դրական-Գեղագիտական Մալժոնը անցեալ տարի մայիսին յատուկ երեկոյթով մեծարեց յորեկար նկարիչ Շամշինեանին:

Կ ո ն դ ա կ ի ը ն բ եր ց ու մ ը գ ի շ դ ու մ

Նկար Յար. Շամշինեանի

ՄԱՐԻԱՄ ԽԱՏԻՍԵԱՆ (ՄԱՐԻՍԵԱՆ)

Փետրեարի 9-ին թիֆլիսում վախճանեց 69 տ. հասակում Մարիամ Խատիսեան և մարմինն ամփոփեց ամուսնու՝ Յովհաննէս և որդու՝ Կոստանդին Խատիսեանների կողքին, թիֆլիսի Վանքի տաճարի բակում:

Մարիամ Խատիսեան աւարտելով ուսումը թիֆլ. կանանց ինստիտուտում, չէր տիրապետում իր մայրենի լեզվին, բայց ամուսնանալով պետական աստիճանաւոր և հասարակական գործիչ Յովհաննէս Խատիսեանի հետ, շփեց նրա շրջանին: Ըմբռնեց մարդկային արժանապատւութիւնը վախճանող և նահապետող պարագաները և շատ շուտով սթափեց ու սկսեց իր մայրենի հայ լեզուն սովորել: Ապա իր սալօնի գոները բացաւ, ժամանակի հայ գործիչներին իր շուրջը հաւաքեց և թիֆլիսի հայութեան համար այստեղ խորհրդի ու մտատանջութեան առարկայ դարձաւ հայի վերածնունդի հարցը:

Գրիգոր Արծրունին այստեղ հաւանութիւն ստացաւ իր մտքում յղացած «Մշակի» շուտափոյթ լոյս

ԳԱՐԵԳՐԵՎ ԱՐԴԱՊ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ
Կովկասում դասախօսութիւններ անելու ստիժով:

նակներում չէր տիրապետում այն համոզումը և չը կար այն կենցաղը, ինչ այժմ շատ յոռի Ըմբռնումներով ունին արդի հայ բարձր աստիճանաւորները և ինչպէս դարաբաղցիք են անւանում «պտկան ծաղկած» բուրժուաները: Նախկին դարի հայն ինչ ասպարիզում էլ որ փայլէր, այնուամենայնիւ նա ոչ միայն չէր արհամարհում իր լեզուն և տոհմային սովորութիւնները,

այլ ամեն ճիգ էր թափում իր ազգն ու հայրենիքը ճշմարիտ լուսով պայծառացնելու: Իսկ այսօր նոյնիսկ այդ Հայունեաց Ընկ. նահամուհիների վրայ չէ դրում բարոյական պարտք, որ գոնէ նրանցից անդամ լինելու ցենդ պահանջէր մայրենի լեզվին տիրապետելու:

Ի յիշատակ Մարիամ Խատիսեանի մենք սուղարկում ենք նրա Հայունեաց Ընկերութեան կտակած 10,000 ռ. տոկոսը համարել մշտական 100 անդամավճար և այսուհետեւ չընդունել ոչ ոքի այդ Ընկերութեան անդամ, մինչև անդամագրուողը չը տիրապետէ իր մայրենի լեզվին: Բացի այդ, սուգանք նշանակել և այն կանանց համար, որոնք անդամ լինելով Հայունեաց Ընկ., միմեանց հետ կամ իրանց ընտանիքներում չեն խօսում մայրենի լեզուով:

Սթափեցէք, հայ կանայք և օրիորդներ, գոնէ օրինակ վերցրէք ձեր դրացի վրացիներից:

† Մարիամ Խատիսեան

ԳԱՐԵԳՐԵՎ Վ.

ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

Գիտնական Գաբրիէլ վարդապետը անցեալ ամիս իր թանկագին գոհարներն ամբարած մի արկղի մէջ, ս. էջմիածնից դուրս է գալիս թիֆլիս, որպէսզի անցնէ Եւրոպա և ժողովածուն այնտեղ հրատարակէ: Սակայն երկաթուղու կայարանում մոտանում է և թողնում արկղը: Բարեբաղդաբար բարի մարդու ձեռք է ընկնում այդ կորուստը և հ. Գաբրիէլը ստանում է իր արկղը: Այժմ Բագում, Գանձակում գտախօսում է գիտնական վարդապետը մանրանկարչութեան շուրջը և Բագում բացել է նրա ժողովածուների ցուցահանդէս: Հ. Գաբրիէլը նոյն նիւթի մասին բեֆերատ կարգաց դեռ անցեալ տարի Գրական-Գեղարվեստական Մալժում և համագային Մեծ Յոբելեանին նւիրած մեր հրատարակած արձանագրում տղազրեց նրա շատ շահեկան յօդւածը, շատ նմուշների լուսատիպ պատկերներով:

ՄԱՐԻԱՄ ԳԱՆՁՈՒՄԵԱՆ-ԽԱՊՐՈՎԱ

սուղին կին չինուկի (սուտիճանաւոր Ռուսաստանում)

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԿԻՆ ԶԻՆՈՎՆԻԿ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ

Մինչև այժմ Ռուսաստանում թէև կանայք ընդունում էին պետական ծառայութեան մէջ, սակայն նրանք համարում էին իբրեւ ազատ վարձաւորներ և կնոջ ծառայութիւնը հաշիւ չէր առնում: Այս տարւայ յունարին Պետերբուրգում ճանապարհ. հաղորդակց. մինիստրը պաշտօնական պետական ծառայութեան մէջ հաստատեց իրաւարան կին Մարիամ Խատիսեանին:

Ն. Կ. ՄԻԽԱՅԼՈՎՍԿԻ

(Մահւան X-ամեակի առիթով)

Տարւայ իւրաքանչիւր ժամանակն ունի իր համապատասխան բուսական թագաւորութիւնը, պատմական կեանքն էլ՝ իր ժամանակի հովերը: Ժամանակը ծնում է իր մարդուն, մարդն էլ իր օրերի, իր օրերի ու տենչերի թարգմանն է հանդիսանում:

Գրականութիւնն էլ ժամանակի յարաճուն փոփոխութեան է ենթակայ:

Անցեալ դարի 60-ական թւականների վերջերին փոխեցին ժամանակները Ռուսաստանում: Մի քանի տարւայ նոր ծագած նոր արեւի շողքերը արդէն մտնում էին թանձր սուերի տակ. ազատական կոչւած հովերը տեղի էին տալիս վրայ տեղ ունեցիւն ձգտումներին: Առաջաւոր մարդիկ խոր վշտով նկատում էին, որ բարենորոգումները ոչ միայն կանգ են առնում, այլ նոյն իսկ յետադարձ ընթացք ընդունում:

Սակայն մի բան անուրանալի էր, որ քաղաքի ազդեցութիւնը ընդունում էր լայն չափեր: Նեկրասովը իր երգերի շեշտերը նւիրում է քաղաքի ընդհանրականին, Օստրովսկին մի նոր յայտնագործութիւն է անում և մերկացնում «Սաւարի թագաւորութեան» յանդուգն վայրագութիւնները: Դորբոլիւրովը և Պիսարը վերագնահատման են ենթարկում երկրի արժէքները, իսկ Չերնիշևսկին իր յօդաւանդով պաշտպան է հանդիսանում մի աշխարհայեացքի, որը գլխովին նոր մարդու երևան գալն էր վկայում:

Հին տեսակէտները հիմն ի վեր տապալեցին. նահապետական կուրքերը փշրեցին. գոյութիւն չունի քառասնական թւականների մետաֆիզիկ մտածելակերպը:

Նոր մարդու պահանջներն այն աստիճան յախուռն էին և ուժեղ, որ սրանց դէմ հնապաշտները արդէն մի գէնք ունեցան՝ ստոր զրպարտութիւն և դաւադրանք:

Ահա այդ ժամանակներն էլ երևան է գալիս գրական ասպարէզը մի եզակի գէմք՝ Նիկոլայ Կոնստանտինովիչ Միխայլովսկին, մի գէմք, որ միաժամանակ անուն վաստակեց թէ իրրե փիլիսոփայ, թէ հրապարակախօս և թէ քննադատ:

Այդ ունեցիւն ժամանակներում կարևոր էր ամենից առաջ կազմակերպել ու կռիւ գաղափարները, մի գործունէութիւն, որը պէտք է պատրաստէր ապագայի համար նոր արժէքներ:

Եւ Միխայլովսկին այդ ժամանակներում շատ արժանաւոր գործունէութիւն ունեցաւ: Նա աշխատում էր մտքերի վրայ, այդ նպատակով նա դատում էր, քննադատում էր: Իրրե փիլիսոփայական մտքերի ջատագով, նա չէր ընդունում զգացմունքի կամ կամքի վրայ ազդելու ընդունւած միջոցները:

Գլխաւոր արժանիքը հէնց նրա ուղեղի կազմակերպութեան մէջն էր: Փիլիսոփայ դաստիարակը այդ ժամանակներում աւելի քան կարևոր էր: Եւ նա օժտւած էր հարուստ պաշարով, զիտէր երեւոյթներն ենթարկել անալիզի: Ճիշտ է, այդ անալիզը ենթարկեց գիտական մարքսիստների կողմից վերագնահատութեան, բայց և այնպէս իր ժամանակին Միխայլովսկին մեծ հմայք վայելեց:

Նա քննադատութեան էր ենթարկում նաեւ արեւմտեան հեղինակներին: Դարւինը ու Մպենսերը զեռ գրեթէ ուռւ լեզուով լոյս չը տեսած գրաւել էին Միխայլովսկու ուշադրութիւնը: «Ինչ է պրօգրէսը» նւիրւած է Մպենսերի աշխատութեան, որն իր ժամանակին մեծ ազդու է հանում: Անաչառ լինելու համար պէտք է ասենք, որ Միխայլովսկին այդ ուսումնասիրութեամբ Մպենսերին մօտենում է ուրոյն կերպով, որի հետ չը համաձայնեցին հէնց իր բանակի մարդիկը, բայց դա աւելի ուշ ժամանակի երեւոյթ է: Պէտք էր ունենալ մեծ էրուզիցիա այդպիսի գործերին ու ինդիւրներին մօտենալու համար:

Միխայլովսկու գործերը մի առ մի չենք թւիլ. նրանք շատ-շատ են: Այսքանը կասենք, որ նա «Русское Богатство» ամսագրի քննադատական մասը վարեց երկար տարիներ: Նրա մահով ամսագիրը դեռ մինչև այսօր ձեռք չի բերել համաշխարհային ուժի և տաղանդի տէր մի քննադատ, և այդ բայցը նկատում է ամեն անգամ, երբ թերթում էք այդ լուրջ ամսագրի էջերը:

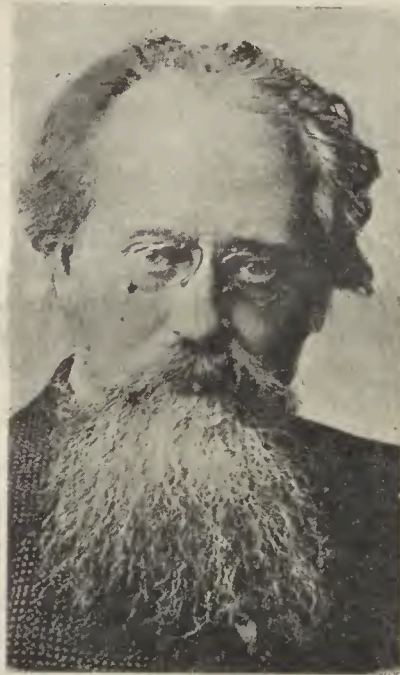
Միխայլովսկին ծնւել է 1842 թ.: Առաջին անգամ գրական ասպարէզ է գալիս 1860 թ. մի քննադատական յօդաւանդով: 1865 թ. ամբողջապէս նւիրւում է գրականութեան և աշխատակցում է «Книжный Вѣстник»-ին, իսկ 1869 թ.ին սկսում է գրել յայտնի «Отечественная Записки» ամսագրում և այդ ժամանակահանր, մանաւանդ Նեկրասովի մահից յետոյ, դառնում է ամսագրի շունչն ու հոգին:

Այստեղ է, որ նա տպում է «Ինչ է պրօգրէսը» աշխատութիւնը:

Միխայլովսկու մահից անցել է 10 տարի: Ռուս առաջաւոր մամուլը նւիրեց այդ ականաւոր զրականագէտին համակրական յօդաւանդներ:

Մարդ ակամայից ուզում է բացականչել, այո, արժանաւոր իրականութեան մէջ՝ արժանաւոր գէմք. այդպէս է անխուսափելիօրէն երկրի և երեւոյթների բնական ընթացքի թելադրանքը:

Յ. Սօլովիւս

Ն. Կ. ՄԻԽԱՅԼՈՎՍԿԻ

Այս անցած փետրուարին Պարիզում համաշխարհային հըռ-
չակ ունեցող դրամատիկական դերասանուհի Սարրա Բերնարը
Ֆրանսիական կառավարութիւնից պարզեցաւ պատուաւոր
լեզուին շքանշանով: Մի շքանշան, որ մինչև օրս ոչ մի կին
չէ ստացել:

Հանգէսը կատարել է ժողովրդ. լուս. միջնադար պ. վի-
վիանիի նախագահութեամբ: Շքանշանը յանձնել է զիցուհուն
մեծ հանգիստաւորութեամբ, որին ներկայ են եղել Պարիզի
ներկայացուցիչներ արեւսաթի, գրականութեան և մամուլի:
Սարրա Բերնարին ողջունել են Մունէ Սիւլլին, Ժան Բիշպէնը
և նման աստղեր:

Սարրա Բերնարը ուրախութիւնից չէր կարողանում զըս-
պել իրան և արտասուքի կաթիլները ցղօի նման կանգ էին
առնում այտերի վրայ:

ՍԱՐՐԱ ԲԵՐՆԱՐ

Կ. Կիպիւսի (Դուստնաւորութիւն. Անանիայի դերում)

Վրաց ծերունագարդ դերասան Կոնստանտին Կի-
պիւսնու 45-ամեայ բեմական գործունէութիւնը շատ
շրջի տօնեց Վրաց Ազն. թատրոնում անցեալ յունւա-
րի 26-ին: Յորեկարին ողջունեցինք մի ուղերձով իր
տօնախմբութեան օրը վրաց թատրոնում, յայտնելով,
որ Գրական-Գեղագիտական Մալօնի հերթական հան-
դիսաւոր յօսք ֆիլե-ներից մէկը որոշած է յատկացնել
վրաց երկու յորեկարներին՝ իրան պ. Կիպիւսնուն և
պ. Իվ. Պալիկին: Մալօնի այդ հանգէսը կատարեց
փետրուարի 7-ին շատ շուքով: Թէ այս և թէ հերթա-
կան միւս երեկոյթների նկարագիրը կրտանք Տարազի
հետեւեալ համարում:

Դերասան Աղայեանի 35-ամեայ բեմական գոր-
ծունէութիւնը տօնող յորեկանական յանձնաժողովը
մի շարք խորհրդակցութիւն ունեցաւ Գրական-Գեղա-
գիտական Մալօնում և որոշեց Չատկի երկրորդ շաբ-
թին ապրիլի 22-ին Արտիստական թատրոնում հան-
դիսաւոր ներկայացումով մեծարել յորեկարին:

Յորեկանական յանձնաժողովն իր միջից ընտրել
է նախագահ ծերունագարդ պ. Սենեքերիմ Արծրունուն,
գանձապահ տ. Սեմիրամիդա Բուդուղեանին, իսկ քար-
տուղարներ պ. պ. Յ. Գինջեանին և Ն. Թարխանեա-
նին: Անդամներն են՝ տ. տ. Սիւրանոյշ, Օլգա Գինջեան,
հ. Բենիկ վարդապետ, պ. պ. Ա. Եղեկեան, Ար. Ա-
ղայեան, Յ. Մելիք-Բախտամեան, դերասաններ պ. պ.
Կոնստանտին Կիպիւսի (վրացի), Վանօ Արաշիձէ (վր-
ացի) և Վ. Փափաղեան:

Յովհաննէս Տէր-Գրիգորեանի (Վանո) բեմական գործունէութեան 50-ամեակը տօնելու համար շարունակուած են Գրական-Գեղագիտական Սալօնում խորհրդակցութիւնները: Մանրամասնութիւնները հետեւեալ անգամ:

Բարեկենդանի շարաթօրը Մոսկւայի սինոդային ուսումնարանի զահլիճում երաժշտագէտ Նզիշէ Բաղդասարեանը տեսլ է մի փայլուն համերգ: Գրական բաժնում մասնակցել են ի միջի այլոց զբաղատուրգ Շիրվանդադէն ու բանաստեղծ Ծատուրեանը: Ցաւել պէտք է միայն, որ մանկավարժ-երաժշտագէտ Նզիշէ Բաղդասարեանը Մոսկւայում է ուսուցանում և ոչ իր Գէորգեան ձեմարանում, կամ թեմական զպրոցներում:

Բերլինում այս բարեկենդանին կայացած հայկական երեկոյթը երգներանգ գոյներով են նկարագրում գերմանական լրագրները: Գտնուած են, որ հայերը զեղեցկագէտ, հիմնալի մասներ ունեն են են:

Շատ փայլուն է եղել նամանաւանդ գերմանական մամուլի Բերլինում՝ բնագիտական այդու փառահեղ սրահում կայացած տարեկան պարահանդէսը: Ներկայ են եղել Բերլինի մարի, արեւատի, զբաղանութեան ամենահռչակաւոր ներկայացուցիչներն իրանց ընտանիքներով, եւրոպական համարեա ըրոր պետութիւնների գեապանները, միւստրները ու բարձր աստիճանաւորները, իրանց ընտանիքներով, շատ արքայազնուհիներ, իշխանուհիներ, կոմսուհիներ: Թագաժառանգը այդ երեկոյ անակնկալ պատճառով, հակառակ բաղձանքին, պաշտօնական ընդունելութիւնով զբաղւած անկարող է եղել ներկայ լինել: Պարել են մինչև առաւօտ:

Ձմեռային սեզոնը Թիֆլիսում վերջացաւ մի քանի խնցիւղներով: Զարէշնի զբաղատիկ խմբի կառա-

Ն. Ն. Պ. Ն. Ա. Ն. Ն.

(«Բոյր եւ եղբայր») Օտիա Ջօլիայի-դերում:

վարիչը մի գաղտնի հաղորդագրութիւն է անում Պետերբուրգի ոստիկանական զեպարտամենտին, թէ ժողովրդական Տանը զբաղ պիտենք իրանց բովանդակութեամբ թոյլատրելի չեն: Աստաւը, որ ժողովրդական Տան զբաղ ներկայացումներին աւելի յաճախորդներ կային, քան Զարէշնի թատրոնում:

Ի պատիւ ռուս խմբի, այգպիսի ամարտի վարձուքի դէմ բողոքում է նոյնիսկ Զարէշնի խմբի գերասանական խումբը, բացառութեամբ բեմասօրի և իրան Զարէշնի: Սակայն ժամանակ է, որ Արախտ. Ընկ. թատրոնն էլ վերջապէս վարձու արել տեղացիներին: Եւ ի՞նչու հէնց Հայոց Դրամատիկ. Ընկ. խորհուրդը ինքը չէ վարձում թատրոնը ամբողջ սեզոնի համար և իր կողմից տալիս ուրիշներին վարձու:

Հայոց թատրոնն այս անցած սեզոնին էլ ունեցաւ դէֆիցիտ, որ ծածկելու համար խորհուրդը կադմեց քալ ներկայացում, որ, շատ իրաւացի նկատել էր շնորհալի ֆելիտաճօնիստ Սալմանը, նշանաւոր է եղել նրանով, որ այդ ներկայացման ներկայ են եղել ազամանդներում կորած հանդիսականներ:

Դերասանական խումբը մի քանի մասի բաժանւելով, դաւաճները և արտասանման (առայթմ արտասանման՝ Թաւրիդ, Բէնդեր-Դեազ-etc) են ուղեորել ներկայացումներ տալու:

Քանի որ Հայոց Դրամատիկ. Ընկ. միայն Թիֆլիսի համար չէ, ենթադրում ենք, որ դժւար չէր լինիլ, եթէ խորհուրդը փաստօրէն զեկավար հանդիսանար այդ տուրէններին:

ՎԱՀՐԱՄ ՓԱՓԱՋԵԱՆ

Դ Է Պ Ի Ս Ի Ո Ն

ԹԱՏԵՐԱԽԱՂ 3 ԱՐԱՐԻԱԾՈՎ, ԶՕԼՕՍ ԱՇԻ.

(Սկիզբը «Տարագ» № 1)

ԱՐԱՐԻԱԾ ԱՌԱՋԻՆ

Բեմը ներկայացնում է Բէր Սոնսոնի տան մի մեծ սենեակը, — բարեկեցիկ քաղաքի հրէայի տան մի սովորական սենեակ: Աջ կողմը դուռ, որով անց ու դարձ են անում գէպի ներսի սենեակները, իսկ ձախ կողմը — մուտքի դուռը նախասենեակից, այս դուռը կողպւած է երկաթէ կողպէքով և բացում է միայն բարձր հիւրերի ընդունելութեան ժամանակ, նոյնպէս Պուրիմ ածնի օրը, հանդիսաւոր ընթերցի ժամանակ: Բեմի խորքում երեք մեծ պատուհաններ՝ փարագոյրները քաշած: Երկու պատուհանների մէջտեղը դարակ, որի վրայ արծաթեղէն, յախճապակեայ ամաններ և այլն. միւս պատուհանների մէջտեղը աղակեայ պահարան — գրքերով և միաձուլ ձեռագրերով (ֆօլիանտներով): Պատերից կախւած են հոգակաւոր սարքերի պատկերներ և տոնական լուսանկարներ: Սենեակի մէջտեղը երկար ու լայն սեղան, որը ծածկւած է ձիւնափայլ ափսոցով. վերեւից կախւած արդյւնայ (բըրօնզէ) բազմաստեղեան ջահ: Սեղանի ծայրերի մօտ դրւած են երկու հին ու խորը քաղկաթոսներ ծերունիների համար. սեղանի երկարութեամբ աթոռներ, թէ տանկոց և թէ եկեղ ազգականների համար: Պատերի երկարութեամբ հինաւորեց սօֆաներ և բազմոցներ, նոյնպէս հին սեղաններ թղթախաղի, շախմատի համար և այլն: Ընդհանրապէս բոլոր սարք ու կարգի վրայ նկատուած է լաւ օրեր տեսած հրէայ տանտիրոջ բարեկեցութեան կնիք:

Ամանային օրը մօտենում է իր վախճանին:

I

Մ'ալկէլէն և Բօխէ-Լէյան:

ՄԱԼԿԵԼԷ — պատա, բայց ստույգ հրէուհի է, հագած է տնային հագուստ, այն է՝ մնասրսեայ լայն շոր — քղանցքներով. գլխին — հրէական ազգային կանացի հաշիատոր ու թաշեայ գլխազարդ՝ ասեղնափրծած ուլունքներով ու մարգարտով, ուսական կօկօնիկի (կող) նման, միայն անկի մոլթ գոյներով. կրծքին — թաշեայ, վահանաձև, ազգային բնորոշ գարդարանք, որը նոյնպէս ասեղնազործած է ուլունքներով. քսցի դրանից՝ կրծքին այդ գարդարանքի վրայով կախւած է ոսկեայ մարգարտաշար լանջազեղ մանեակ: Պահարանից հանում է արծաթեայ մոմակալները և դնում է սեղանի վրայ:

ՄԱԼԿԵԼԷ (ինքն իրան): Հաւաքում են երեխաներս, հաւաքում են աշխարհի չորս կողմից, իրանց ծերունի հօր ու ծերունի մօր մօտ:

ԲՕԽԷ ԼԷՅԱ (Պատա հրէուհի, մօտաւորապէս Մ'ալկէլէի հասակի, հագած է տանտիրուհու հին շորերից, օգնում է նրան): Վերջին անգամ տեսնելու հայրիկի հետ, հայելու մայրիկի վրայ...

ՄԱԼԿԵԼԷ (արատաւալից աչքերով): Հիմա, որ հասայ այս ուրախալի օրւան, երբ բոլոր երեխաներս հաւաքել են միտսին, իրանց հօր շուրջը, կարող եմ հանդիստ կերպով փակել աչքերս: (Բօխէ-Լէյային): Մենք, Բօխէ Լէյա, մեր պարը արգէն պարել ենք: Հիմա թող ջահէները պարեն:

ԲՕԽԷ ԼԷՅԱ (նանդիսաւոր կերպով): Տօնային մեծ սեղանը բացւած է ամբողջ երկարութեամբ, տօնային սպասքը հանւած է ապակեայ պահարանից (պատուհանների մէջտեղը դրւած դարակից): Հանում է արծաթեայ սպասքը (приборы) և դաստարտում սեղանի վրայ, ամեն մի աթոռի ստույգ: Խնչպէս գատկի երեկոյեան, երբ նրանք ամենքը դեռ այստեղ, տանըն էին, — Բօրուխի՝ անդրանիկի տեղը հայրիկի մօտ: Այստեղ, այս ծայրին, մայրիկի մօտ — Բէյլայի — հարսնացու օրիորդի համար. իսկ այստեղ, մայրիկի ձախ կողմը, բարձր աթոռիկ ձկոյթի*) համար, որը ուզում է մատնելով տատի կզակից բռնել:

ՄԱԼԿԵԼԷ: Բայց ձկոյթի կնկայ և երեխաների համար մոռացել ես, Բօխէ Լէյա...

ԲՕԽԷ ԼԷՅԱ: Այ, այ, այ... Բոլորովին մոռացել եմ: Ինչ էք կարծում, ափրուհի, աչքից հեռացած, մտքից մոռացած:

ՄԱԼԿԵԼԷ: Տաշեայների նման ջուրը տարել, հեռացրել է նրանց ամեն կողմ: Ոմանց հողմն է տարել հեռաւոր երկիրներ, ոմանց ալիքն է ծովի միւս կողմը տարել (նայում է լուսանկարների վրայ): Թոռնիկ է ծնւում, հայրիկին ու մայրիկին պատկերն են ուղարկում: Կրակս ուսումնարան յաճախել, դարձեալ լուսանկար: Դէ ուրախացիր թղթէ թոռնիկներով: Ահա կանգնած եմ նրանց առաջ... (մօտենում է լուսանկար-)

*) Ծկոյթ — ծնողների վերջին երեխան. մեղանում մոռովուրդը ասում է տաշտրքեր, կամ կրտսերուսներ:

կարներին): Մէկի դէմ լաց եղիր, միւսին ծիծաղիր,—
լուռ ու մունջ են միշտ... Չէ՞ որ թուղթ է, համար
թուղթ...

ԲՕՌԻՍ ԼԷՅԱ (աչքերը սրբելով, տխուր մտածո՞ղով
թեման մէջ): Կարծես ճանապարհի մօտ ընկած քար
լինի... Երեք երեխայ իմ արգանդից է դուրս եկել...
Ո՞ւր են նրանք... Քեզ... Ամերիկան ինձ համար կեն-
դանի փրկմանոց է դարձել... Երեխաներիս ինձանից
խլել է... Տօն օրերին, շաբաթ օրերը, սեղանը սարքե-
լու ժամանակ, կը հաւատամ, տիրուհի, երբեմն մոռա-
նում եւ աւելորդ տխուհեմ հնում երեխայի համար:

II

Նոյնը եւ Բէք Խօնօն:

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: (Բարձրահասակ ծերունի, մօտ 80
տարեկան, բարձր նստածով եւ կարճ սպիտակ
միջուկով, դուրս է գալիս ներսի սենեակներից): Ախ,
կանայք, կանայք, կանգնել թրնկթրնկում, վախում
էք, իսկ երեխաները, տեսէք, դրան առաջ: (Լսում է,
որ տան առաջ կտրելու են կանգ ստնում): Պէտք է
հանդիսաւոր դռները բանալ: (Ինքը նսնում է երկաթե
փակոցը, դուրս կրնկի վրայ լաց է անում եւ բարձ-
րաձայն ասում է): Ներս եկէք, ամբողջ աշխարհում
ցրեմ իմ գաւազներ, ներս եկէք...

(Ներս են գալիս Բօրիսը, սրա կին Ելէնան,
Խատինան եւ Անդրէյը, որոնք նսնում են ըստ
մայրաքաղաքի: Խատինան նսնում է ընկած
«սարդակ»³⁾։

III

Նոյնը, Բօրիսը, Ելէնան, Խատինան եւ Անդրէյը:

ԲՕՐԻՍ (համբուրում է յօրը): Հայրիկ, սիրելի
հայրիկ...

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: Բօրուխ, Բօրուխ, իմ որդի...

ՄԱԼԿԵԼԷ (արտասւսւած): Բօրուխ, Բօրուխ...
(համբուրում է Ելէնայի նկատ):

ԲՕՐԻՍ: Ախ, մայրիկ, սիրելի մայրիկ...

ԲՕՌԻՍ ԼԷՅԱ (կանգնում է միթիւ նկատ): Սրանց
ես ման եմ ամեն ձեռքերիս վրայ, դպրոց եմ տարել,
առաւօտները տանում էի խէզէր⁴⁾, իսկ ձախ ժամա-
նակ խէզէրից յետ էի բերում տուն: Տառը սրանց հա-
մար քաղցրաւենիք էր առնում Ֆոյգելի խառնութիւնը...

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: Յոյց տուր տեսնեմ երեխաներիդ,
որդի...

ԲՕՐԻՍ (Անդրէյին): Անդրէյ, ահա քո պապը...

ԵԼԷՆԱ (ներկայացնելով): Անդրէյն է, մեր մեծ
որդին, Բերնի ուսանող...

ԱՆԴՐԷՅ (համբուրելով պապին): Իմ սիրելի
պապ...

ՄԱԼԿԵԼԷ (մի քիչ նկատ կանգնած, գլուխը օ-
րօրեկով, արտասւսւած աչքերով): Բոլորովին իմ հայր
Եանկօն է, որ քաղաքային ուղիքի էր Ո՛հ, եթէ նա
յարութիւն տանէր ու տեսնէր իր ծոռին...

ԱՆԴՐԷՅ (մօտենում է Մալկելէին եւ համբու-
րում է նրա աջը), որին նրա անունով Անդրէյ են կո-
չում...

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ (քաշելով Մալկելէի թիւրից): Աս-
տուած նրա հետ, Աստուած նրա հետ... Թող սրան:

ՄԱԼԿԵԼԷ (համբուրում է Թոմաս գլուխը): Սիրտս
ցաւում է...

³⁾ «Սարդակ» — լին ազնաւորի կանանց (պանու-
հի) վաղեմի հագուստ:

⁴⁾ Խէզէր — հրէական դպրոց:

ԲՕՐԻՍ (ցոյց տալով աղջկանը): Իսկ ահա սա
սառն հերգէլէն է:

ԵԼԷՆԱ (ներկայացնելով): Իմ աղջիկն է, Իւստի-
նան, Կրակովի համալսարանի ուսանողուհի:

ԻԻՍՏԻՆԱ (համբուրում է պապի ձեռքը): Իմ սի-
րելի պապ...

ՄԱԼԿԵԼԷ: Համբուրէր ինձ, մայրիկ հերգէլէն...
Աստուած հոգին լուսաւորէ...⁵⁾ (համբուրում է Թոմնի-
կի գլուխը): Դու չը պիտի ամուսնաւ տատի անունից.
Չերմեւանդ կին էր...

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ (Մալկելէին): Թող նրան... Աստ-
ուած նրա հետ...

ԻԻՍՏԻՆԱ (Անդրէյին, ցոյց տալով պապի վրայ):
Նայիր, ես հէնց առաջուց գիտէի, որ մեր պապի ար-
տաքինը այսպէս պիտի լինի: Նայիր դէմքի այդ գծե-
րին, քթին, ձաւատին: Իսկոյն երեւում է, որ Վիսլայի
թշուռ ավերը կիզող լեհական արեղակի ճառագայթ-
ներն են այդ դէմքը արեւակէզ դարձրել: Երեւի Կադի-
միրի ժամանակ հրէաների արտաքինը այդպէս էր
(ցոյց տալով պապի միջուկը): Ահ, ի՞նչ միջուկ է...
Հաւատացնում եմ քեզ, եթէ Վիսլայեանսկին⁶⁾ տեսնէր
այս արծաթափայլ միջուկը, երեւի հրէայ պանի մի
դառկեր կը նկարէր Կրակովի ժողովրդական մուգէյի
համար...

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: Ի՞նչ են խօսում նրանք այնտեղ:

ԲՕՐԻՍ: Նրանք իրանց գործերն ունին:

ԵԼԷՆԱ (Մալկելէին): Նրանք խօսում են իրանց
դպրոցների ու կարգացած գրքերի մասին...

(Պատուհանից երեւում են սեւ զինարկներով
հրէաների դէմքեր. իրենցինքն շարովների մէջ փա-
թաթած ներս են նայում: Լսում է մօտեցող կտորի
ձայնը: Ներս են գալիս Յովսէփը՝ նսնում երկար սեւ
սիրտով եւ թաշետայ զինարկ, Խա՛նէլէն, որը նա-
գած է քաղցրեւի շոր (по-мещански), զինին չեփչիկ,
սպա Բէն Յիօնը, Մովսէսը եւ Խա՛յիմը):

IV

Նոյնը, Յովսէփը, Խա՛նէլէն, Բէն Յիօնը, Մովսէսը,
Խա՛յիմը:

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ (գնում է նրանց դիմաւորելու): Ծօ-
ւրէյմ-ալէյիւմ⁷⁾

ՅՈՎՍԷՓ: Ալէյիւմ-շօւրէյմ...

ՄԱԼԿԵԼԷ (Խա՛նէլէին): Ծնորհ բերէք... Աստու-
ծոյ հետ, բարի ժամին: Վառարանը քանդեցէք, հիւ-
րերին տեղ տւէք...

ԽԱՆԷԼԷ: Բարի երեկոյ, կեանք, բարի երեկոյ,
մայրիկ (համբուրում է Մալկելէին նկատ):

ՅՈՎՍԷՓ (յօրը): Ժանաչում ես իմ քաջերին: Ա-
հա նրանք, սա Խա՛յիմն է, անդրանիկ որդիս: Ո՛հ,
մեծ, մեծ գործիչ է...

ԽԱՅԻՄ (բարձրահասակ, վառար, մօտ 20 տարե-
կան, նագած՝ կործքը շեղ կտրած ոտասկան շապիկ
— косоворотка, զինարկածու նարատ մագերով, մօ-
տենում է պապին, լուծեալով ձեռք տալիս նրան,
սպա մօտենում տատին ու նրան է ձեռք տալիս):

ՅՈՎՍԷՓ: Իսկ այս երկրորդը Բէն Յիօնն է... Սա
վաղը բերում է Մեսիային եւ մեկ բոլորիս տանում է
Պաղեստին...

⁵⁾ Երկար անջատումից յետոյ հրէաները այսպէս
են ողջունում միմեանց:

⁶⁾ Ժամանակակից լեհական բանաստեղծ եւ նկարիչ:
⁷⁾ Հրէական ողջոյն, որ նշանակում է «խաղա-
ղութիւն ձեզ»:

ԲԷՆ ՅԻՕՆ (բարձրահասակ, մինչև ծնկները հասնող երկար սիրտուկ հագած, սրտխառնակալի բորոցը (նշանը) կրծքին, մօտենում է պապին և ձեռք է տալիս նրան): Ծօլբեյմ... (մօտենում է տատին): Ծօլբեյմ:

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: Ալեյխեմ-շօլբեյմ...

ՄՈՎՍԷՍ (մօտենում է պապին): Իսկ ես Մօյշեն եմ, քո թոռնիկը: Ծօլբեյմ-ալեյխեմ... Բարի երեկոյ, մամ... (համբուրում է Մա՛րկէլին ձեռքը):

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: Սրանցից էլի հրէական խօսք ես լսում: Փառք Աստուծոյ:

ԲՕՐԻՍ (իր եղբոր կնոջ Մա՛նէլէին ներկայացնում է իր կնոջը): Եղբորս կինն է... Ի՞նչպէս... Կարծեմ, նանկէ...

ԵԼԷՆԱ (Պէնսնէն դնելով, մի քիչ բարձրից): Շատ ուրախ եմ...

ԽԱՅԻՄ (Մովսէսին, մի կողմը): Նայիր, եղբայր, մեր հօրեղբոր կնոջը...

ՄՈՎՍԷՍ: Պէտք է նրա հետ մի քիչ զրոյց անել:

ԲԷՆ ՅԻՕՆ (ձեռքը մեկնում է հօրեղբայր Բօրիսին): Ծօլբեյմ... (Ելէնային): Ծօլբեյմ...

ԵԼԷՆԱ (նուրից մեկնում է ձեռքը, գլուխը թեքում է մի կողմը և կարծես ինքն իրան): Ո՛հ, ինչպիսի անկիրթն է...

ՅՈՎՍԷՓ (Մա՛յիմին, մի կողմը): Մօտիկ, ծանօթացիր հօրեղբորդ ամուսնու հետ:

ԽԱՅԻՄ: Ինչքան ես պէտք այդ կուշտ, պարարտացրած բուրմուշները:

ՅՈՎՍԷՓ: Լոթր, նրանք կը լսեն...

ԽԱՅԻՄ: Թող լսեն... ինձ ինչ...

ԲԷՆ ՅԻՕՆ (Խատինային): Ծօլբեյմ...

ԻԻՍԻՆԱ: Ես ձեզ չեմ հասկանում, լեհերէն խօսեցէք:

ԲԷՆ ՅԻՕՆ: Ես... լեհերէն խօսեմ: Ի՞նչ է, ես հրէայ եմ, թէ լեհացի... Ես հրէայ եմ և խօսում եմ հրէերէն, ինչպէս խօսում էին մեր նախնիքը իրանց սուրբ հայրենիքում...

ԻԻՍԻՆԱ: Բայց հիմա դուք ճիշտ եք: Լեհական հողի վրայ. ուրեմն դուք պիտի լեհերէն խօսէք...

ԲԷՆ ՅԻՕՆ (Մովսէսին, լսելի ամբողջ դանդաղ): Ի՞նչ կասես, եղբայր, այս գլխած ուռնեռ մասին: Երեւում է ձուլողներից է:

ԲՕՐԻՍ (Յովսէփին): Ի՞նչպէս ես գործերդ, եղբայր:

ՅՈՎՍԷՓ: Սովորական հրէայ վաճառականի գործեր...

ԲՕՐԻՍ: Վաստակի մասին է խօսք:

ՅՈՎՍԷՓ: Ինչպէս Աստուած տալիս է...

ԵԼԷՆԱ (մօտենում է): Ինչի՞ դուք, տագրա, երեխաներիդ ուսում չէք տւել:

ՅՈՎՍԷՓ: Հիմա մտմանակները փոխել են. հիմա հայրերը չեն սովորեցնում որդիներին, այլ որդիները հայրերին... (Դուռը թըխկթըխկացնում են):

V

Սոյնը եւ սույս կան ամուսինները:

ԿԱՆ: Կարելի է:

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: Համեցէք, շնորհ բերէք...

ԿԱՆ (փոքրիկ, տակաշն հաստափոր նրէայ, կարն ու ճարպոտ պարանոցով, որ երևում է գոտապերչեայ օձիքի տակից: Մի մեծ չամաղան ձեռքին, թեւանցուկ ներս է մտնում իր ամուսնու, տիկին կանի հետ, որ հագած է լայն նաշխաոր (кряжевое) նա-

գուստ: Խօսում է հրէական լեզուով, գերմանական ակցենտով):

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: Օրհնեալ լինի ձեր գալուստը:

ԿԱՆ (համբուրում է Մօ՛նսնի ձեռքը): Համբուրում եմ ձեր ձեռքը, սիրելի աներ. (Մա՛րկէլին): Ի՞նչպէս էք, սիրելի մայրիկ: (Յոյց տալով ամուսնու վրայ): Վայելուչ կերպով եմ աշխարհ հանել ձեր աղջկան: Կարծում եմ, որ նա չրպիտի ինձանից գանգատւի: Այնպէս չէ, իմ հրեշտակ:

ԲԷԲՏԱ: Ճշմարիտ է, հոգեակա, ճշմարիտ է, նոնոշիկա:

ԿԱՆ: Մենք ուզում ենք, թանգագին աներ և թանգագին մայրիկ, հրաւիրել ձեզ մեզ մօտ՝ թլպատութեան ծէսին, բայց Տիրոջը հաճելի չէր: Այնպէս չէ, հրեշտակա:

ԲԷԲՏԱ: Ճշմարիտ է, հոգեակա, ճշմարիտ է, նոնոշիկա:

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ (աղջկանը): Ամուսնուդ ծանօթացրու հարազատներդ հետ:

ԿԱՆ (հանդիսաւոր կերպով): Մեզ համար շատ հաճելի է: (Կրկին թեւանցուկ է անում Բէրտայի հետ): Այսպէս է ասում Սուրբ Գիրքը. «Եւ թողցէ զհայր և զմայր իւր և երթիցէ զհետ ան իւրոյ...»: Այնպէս չէ, իմ հրեշտակ: (Կնոջ հետ թեւանցուկ՝ շրջապտոյտ ներկայանում է բոլոր ազգականներին):

ԵԼԷՆԱ (ներկայացնելով երեխաներին. կոտրուելով, ծոճրոկելով, շրթունքները սեղմելով): Օնիկ Կան և Կան Բէրտա...

ԱՆԴՐԷՅ (ձեռք է տալիս փեսային և հօրաբորջը):

ԿԱՆ: Շատ ուրախ եմ, շատ ուրախ եմ... գեղեցիկ երիտասարդ:

ԵԼԷՆԱ (Խատինային): Աղջիկս է, — Օնիկ Կան և...

ԻԻՍԻՆԱ (անփոյթ կերպով մի կողմն է դառնում): Լսեցինք... շատ ուրախ եմ... (գլուխը շարժելով): (Կանը և Բէրտան թեւանցուկ շարունակում են անցնել):

ՅՈՎՍԷՓ (ներկայացնելով իր ամուսնուն): Խէնէլէ...

Խէ՛նէլէ (գլուխ է տալիս պարզասիրտ կերպով):

ՅՈՎՍԷՓ (որդիներին): Օնիկ Կան և Կան Բէրտա...

ԲԷՆ ՅԻՕՆ (ձեռք տալով փեսային): Ծօլբեյմ... Ելէլ⁸⁾ վճարում եք դուք, փեսայ, ձեր ֆէրէյնին⁹⁾:

ԿԱՆ: Հրէական համայնքին, ուզում եք ասել: Օ՛, իհարկէ, դա ինքն ըստ ինքեան... Ապա նաեւ կանտորին¹⁰⁾, քարոզչին...

ԲԷՆ ՅԻՕՆ: Բայց չէլէլ... Միտն...

ՅՈՎՍԷՓ (քաշում է կանին): Կանը բարձրացնում է գլուխը:

ԿԱՆ: Այո, այո, ամեն լաւն իր կարգին, կրիտա-սարդ պարոն:

ՅՈՎՍԷՓ (Մովսէսին) Օնիկ Կան և Կան Բէրտա: **ՄՈՎՍԷՍ:** Ըստ հրէականի՝ փեսայ Պինօ և հօրաբորջ Բէյզա...

ԿԱՆ (գարմացած նայում է նրան, ուզում է մի բան ասել, բայց Յովսէփը քաշում է նրան դէպի Մա՛յիմը):

⁸⁾ Ելէլէլ — անդամակցական վճար պիտի արտակա-կողմանկերպութեանը:

⁹⁾ Փէրէյն — ընկերութիւն, միութիւն:

¹⁰⁾ Կանտոր — պիեսագոգում ծառայող դպիր, խմբագիր:

ՅՈՎԱԷՓ: Ծանոթացիր Օսիլ Կանի և Կան Բէր-տայի հետ:

ԽԱՅԻՄ (կուգտութեամբ ծնոր է տալիս): Որեւէ գործարան, բան ունի՞ք, փեսայ... Ո՞րքան բանւոր է աշխատում ձեզ մօտ:

ԿԱՆ: Օ՛, ի՞նչպէս չէ. ես նրբակերտ (галантерейный) ապրանքների (գործարան ունիմ: Կարելի է, դուք առնում էք այդպիսի ապրանք: Պատահմամբ ինձ մօտ պրէյս-կուրանտ կայ: (Եօշտիում է զրպանը):

ՅՈՎԱԷՓ (քաշելով նկատում է նրան):

ԿԱՆ: Դործը ազգականութեան հետ կապ չունէ, ինչպէս երբեմն ասում էր մեր քարոզիչը. գործը կարելի է հէնց հիմա վերջացնել...

ՅՈՎԱԷՓ (շարունակում է քաշել նրան):

ԿԱՆ (զնում է): Մենք դեռ կը խօսենք այդ բանի մասին... կը խօսենք:

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: Որդիք, նստենք սեղանի շուրջը... խօսելիք ունիմ ձեզ հետ...

ՅՈՎԱԷՓ (Բօրիսին): Մօտենանք սեղանին, մեր հայրը ինչ որ բան պիտի ասէ: (Մնացածները քշ-փրշում են—«հայրիկը», «պապը» ուզում է բան ասել մեզ: Ամենքը նստում են սեղանի շուրջը: ԲԷԲ ԽՕՆՕՆը վերի ծայրը: Սրա երկու կողմը՝ որդիները եւ թոռները ըստ առաջութեան: Մա՛րկէլէն աղջկայ եւ հարսների հետ հակառակ ծայրին է նստում: Ամենքը լուռ են):

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: Որդիք, ես հրաւիրել եմ ձեզ այստեղ՝ վերջին անգամ տեսնելու ձեզ մահից առաջ: Մեր կեանքի ընթացքում մենք չափազանց հեռու ենք եղել միմեանցից: Ծաղկապարտը ամենքիս զանազան կողմեր է ձգել, և մենք միմեանց չենք ճանաչում: Աչքերս փակելուց առաջ՝ ուզում եմ ձեզ վրայ նայել, որդիք, տեսնել, թէ ի՞նչ է գոյացել ինձանից... (Սերկայ գտնողների մէջ տիրում է խորին լուռութիւն. կանայք չեղեկում են):

ԿԱՆ (հանում է թաշկինակը եւ նրանով ծածկում է աչքերը): Ո՛հ, իմ բարի հայր, Աստուած նրա հոգին լուսաւորէ...

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: Իմ ոսկրերը չափազանց թոյլ են և հանգստութիւն են պահանջում: Բաւական ուշխատել եմ այս աշխարհում: Իմ ոսկրերը ձգտում են դէպի աստղեր, մեր նախնիքների սրբազան երկիրը:

ԿԱՆ (զլուկը շարժելով): Մեր նախնիքների, մեծ գորավարների, մարգարէների և թագաւորների երկիրը...

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: Ես ուզում եմ հրաժեշտ տալ ձեզ՝ Պաղեստին ճանապարհակուց առաջ, որտեղ մենք, ես և ձեր մայրը, կանցնենք մեր կեանքի մնացորդը Թօբայի—Հնդեմատեանի ընթերցանութեամբ և Աստուծոն ծառայելով, մինչև որ Նրան հաճելի կը լինի յաւիտեանըս փակելու մեր աչքերը: (Սանայք բարձր չեղեկում են):

ԲԷԲՏԱ (դատնագին լացով): Հայրիկ, հայրիկ, ի՞նչպէս ես դու մեզ թողնում: (Փաթմաթում է մօր պարանոցին):

ԵԼԷՆԱ (Մա՛րկէլէ՛ին): Գնում էք դուք հեռաւոր տեղ և երկար ժամանակով:

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: Ես թողնում եմ ձեզ օտարութեան մէջ փռած ու ցիր ու ցան եղած, մինչև որ Աստուած կը խղճայ մեզ վրայ, դուքս կը բերէ օտարութիւնից և կառաջնորդէ դէպի մեր տունը, դէպի հայրենիք:

ԱՆԴՐԷՅ (պապին, զարմացած): Մեր տունը... բայց որտեղ է այն...

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ (զլուկ նշան է անում դէպի Բօ-

րիսի կողմը): Երբ մենք արժանի կը լինենք, և կը հասնէ իսկական ժամը... Աստուած կուգարկէ Մեսիային, որ մեզ առաջնորդէ դէպի Պաղեստին:

ԿԱՆ: Այո, այո, մեր մարգարէների սուրբ երկիրը, ինչպէս շատ անգամ շարաթ օրերը ասում էր մեր քարոզիչը սինագոգում:

ՄՈՎԱԷՍ (Խա՛յիմի եւ Բէն Յի՛օնի կողմը): Ի՞նչպէս է դուք դալիս ձեզ մեր այս պապը և այս գերմանացին...

ԲԷՆ ՅԻՕՆ (ընդհատելով.—Անդրէյին): Մեր տունը Սիոնն է, բայց ոչ ծերունիների Սիոնը. որոնք զբնուում են այնտեղ մեռնելու: Նրանց Սիոնը գերեզմանոցն է կամ ազօթատունը, որտեղ պահում են սրբազան գրքերի փոշիով ծածկւած հինաւուրց կտորտանքները և սպասում են Մեսիային, որ նա գայ և սկսէ արթնացնել մեռեալներին, յարութիւն տալ նրանց: Մենք, երիտասարդներս, չենք սպասում Մեսիային: Մեր Մեսիան—մենք ինքներս ենք... Մենք կը գնանք Սիոն, որպէս զի մեր արիւնով պարարտացնենք նրա հողը, մեր քրտինքով ոռոգենք նրան...

(Սերկայ եղողները շարժում են տեղերից ու նշանացի նայում միմեանց վրայ):

ԽԱՅԻՄ (մի կողմը): Կապրենք կըտեսնենք:

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: Ի՞նչ են խօսում նրանք այնտեղ:

ՅՈՎԱԷՓ: Իրանց գործերի մասին են խօսում նրանք:

ԲԷԲ ԽՕՆՕՆ: (Յովսէփին, ցոյց տալով Բէն Յի՛օնի վրայ): Հիմա ես ոչինչ չեմ հասկանում, ոչ հրէայ է, ոչ օտարական: Ուզում է Սիոն գնալ, բայց Մեսիային չի հաւատում: Խօսում է մեր սուրբ լեզուով, բայց առանց զլխարկի է ման գալիս:

ՅՈՎԱԷՓ: Չէ՞ որ դրանք նոր հրէաներ են, նոր հրէաներ...

ՄՈՎԱԷՍ: Այո, պապ, այո, իմ հայր, հրէութիւնը արդէն հնացել է: Պէտք է նրան նորից հունցել ու նորից թխել, պէտք է նորոգել:

ԲՕՐԻՍ (ցոյց տալով Խայիմի եւ Բէն Յի՛օնի վրայ՝ Խօ՛նօնին): Սրանք ահա այն ջահէլ-Ջուհներն են, որոնց պատճառով ամեն չարիք հրէաների գլուխին է գալիս:

ԵԼԷՆԱ (Բէ՛րտային): Ինչի՞ դարմանաւ. դաստիարակութեան հոտն անգամ չը կայ (Նայում է Խա՛յիմի կողմը եւ տխրութեամբ շարժում է զլուկը):

ԿԱՆ (տեղից վեր կենալով, հանդիսատար կերպով): Ես լիապէս հասկանում եմ, թէ ինչպէս այսպիսի ծերունիները, որպիսին է պատուի աներս և յարգելի գործնչս, ուզում են ճանապարհորդել դէպի Պաղեստին: Ես էլ ջերմեռանդ հրէայ եմ, և մեր քարոզիչը սինագոգում ասում էր մեզ այդ բանը իւրաքանչիւր շարաթ օր: Բայց այսպիսի երիտասարդ մարդիկ ի՞նչ պիտի անեն Սիոնում: Ո՛չ մի արդիւնաբերութիւն, ոչ մի ինդուստրիա ձգմարիտ չէ, իմ հրեշտակ...

ԲԷԲՏԱ, Ճշմարիտ է, ճշմարիտ, նոնոշիկա:

ԱՆԴՐԷՅ (կարծես ինքն իրան): Սիոն...—Ես երբէք չեմ տեսել այն, ոչ երազի մէջ, ոչ էլ արթուն ժամանակ. երբէք տեսչանք չեմ ունեցել դէպի նա և չեմ զգացել, որ նա իմն է: Իսկ ինքս ում պիտի պատկանեմ, ում համար պիտի տխրեմ, ի՞նչ պիտի սիրեմ...

Թարգմ. Ջ. ՏԼՐ-ԴՐԻԳՈՐԵԱՆ.

(Կը շարունակւի)

Ա Ռ Ո Ղ Չ Ա Պ Ա Հ

L Ո Յ Ս

(Մ. ՊԼԱՏՈՆԻ)

Ո՞րն է չէ յայտնի այն առածը, թէ. «Ուր նայում է արեւը, այնտեղ գործ չունի բժիշկը»։ Դա նշանակում է, որ արեւակը մի հզոր ազդակ է, որ պաշտպանում է մեր առողջութիւնը, և թէ մենք պիտի անպատճառ հիւսնականանք, հէնց որ զրկուեմ ենք արեւի ճառագայթների բարեբար ներգործութիւնից։ Երբ խօսում են «լոյսի» մասին, պէտք է հասկանալ արեւի լոյսը, որի հզոր ազդեցութեան տակ, ուղղակի թէ անուղղակի կերպով գտնւում է ինչպէս մեր օրգանիզմը, այնպէս էլ ամբողջ օրգանական և անօրգանական աշխարհը։ Լոյսը մեր աչք ընդունած կթերային այն ամենամանր մասնիկների տատանման գրութիւնն է, որոնցով լցւած է ամբողջ աշխարհը և բոլոր մարմինները, ինչպէս որ ձայնն էլ օդի մի առանձին տատանման գրութիւնն է, որն ընդունում է մեր ականքը (Նէյման)։

Յերեկայ կամ արեւակի լոյսի կարեւորութիւնը չէ կարելի համեմատել ոչ մի բանի հետ, քանի որ միայն նրա շնորհիւ մենք կարող ենք, ինչպէս հարկն է, օգտուել մեր աչքերից ու որոշել մեզ շրջապատող իրերը. նա է ապրիս մեր շարժւածքին անհրաժեշտ ուղղութիւն, նախազգուշացնում է ուրիշ մարմինների գիպելուց, մեր կեանքի համար վտանգաւոր ուրիշ առարկաների հետ ընդհարելուց և այլն և ընդ

Բնական ու կենդանական աշխարհները կարող են զարգանալ միմիային ցերեկայ կամ արեւակի լոյսի առկայի ինչպէս ամեն մի փոքրիկ էակ ձգտում է կլանել զարնանային արեւի առաջին ճառագայթները, որոնք սկսում են նրան տաքացնել երկարատեւ ձմրան կարճ ու մռայլ օրերից յետոյ։ Մենք տեսնում ենք, թէ ինչպէս արեւի լոյսի ազդեցութեան տակ կանաչում է ամբողջ բուսական աշխարհը, ինչպէս նա ծաղկում է, ինչպէս նա զարգանում է զանազան գոյներով, աճում է և զօրանում։ Կան նոյնիսկ բոյսեր, որոնք հետևում են արեւակի շարժման, գէպի նա զարձակելով իրանց թերթիկներն ու ծաղիկները։ Արեւի լոյսից զրկւած բոյսերը թառամում են, խիստ ջրալի են դառնում և գունատւում, թէկուզ նրանց տրեւէին աճման անհրաժեշտ միւս բոլոր պայմանները, ինչպէս պարարտ հող, խնամք և այլն։ Առհասարակ արեւի լոյսից է կախւած աշխարհում ամեն բանը. եթէ արեւակը յանկարծ զաղարէր գործելուց, ապա երկիրն ինքն էլ կը ստոյգէր և ամեն ինչ նրա վրայ կ'ընդարմանար ու կը մեռնէր։ Առհասարակ լոյսի և չը կայ կեանք, ինչպէս և առանց օդի։ Կենդանիների և բոյսերի համար ևս արեւակը ուժի նոյնապիսի ազդիւր է, ինչպէս և մարդու համար, որը, զգալիորաբար, շատ քիչ է օգտւում լոյսի բարեբար ներգործութիւնից յօգուտ իր առողջութեան։

Ոչ մի կենդանի էակ, և մանաւանդ առողջ մարդը չեն կարող ապրել առանց արեւակի լոյսի հանգրսւտացնող ու մի տեսակ արեւցնող ազդեցութեան։ Ուժգնում է զէպի մոռում փողոցները. մտնենք մոռայ, կեղտոտ ու խոնաւ բակերը և արհեստանոցները, որոնց օդը լցւած է ածխածնով, վարժակալող զարնանոցների ծագումը ու գոլորշիներով. նայենք հրճուած հրճուած օրերին, երբ վերջնում են ձիւնն ու սառույցը և նորից ցանկուծիւն է վաղուց ցանկալի զարնանային արեւը, որպէսզի վարդաբէր երկրի սրբանշնի կանաչ գորգով։ Գարնանային արեւի և պայծառ օրերի հետ միասին մենք վերադառնում ենք անգործութիւն, ուրախութիւն և վստահ տրամադրութիւն ու նորից ցանկութիւն է առաջ գալիս աշխատելու և ստեղծագործելու, քանի որ արեւի լոյսի խորաթափանց ներգործութիւնից է կախւած մարդու ինքնագոյնը։

Ինչպիսի ծանրութիւն է զգում մարդկային զիւրազգաց հողին ձրմուռայ կարճ, մռայլ ու ամպամած օրերին և ինչպէս մենք հրճուած ենք, երբ վերջնում են ձիւնն ու սառույցը և նորից փայլում է վաղուց ցանկալի զարնանային արեւը, որպէսզի վարդաբէր երկրի սրբանշնի կանաչ գորգով։ Գարնանային արեւի և պայծառ օրերի հետ միասին մենք վերադառնում ենք անգործութիւն, ուրախութիւն և վստահ տրամադրութիւն ու նորից ցանկութիւն է առաջ գալիս աշխատելու և ստեղծագործելու, քանի որ արեւի լոյսի խորաթափանց ներգործութիւնից է կախւած մարդու ինքնագոյնը։

Պատահել է քեզ երբ և իցէ նայել բարձրից գործարանա-արդիւնաբերական քաղաքի տների ծովի վրայ, որն ընկած է միգային, փոշոտ մթնոլորտում, ծխի և ածխային միսի մէջ։ Պատահել է քեզ գիտմամբ կամ պատահմամբ ընկնել բանադարան քաղաքամասը և տեսնել նա զուր քո սեփական աչքերով այն կարիքը և սոսկալի աղքատ գրութիւնը, որ թագաւորում է այդ միակերպ բնակարաններում։ Տեսնել ևս արդիօք դու այդ բոլորը. եթէ այդ, ապա ուրեմն դու կը հասկանաս, թէ ինչու խեղճ արհեստագործը բանաւոր մարդկանց մէջ պիտի լինեն աւելի շատ հիւանդութիւններ, քան ունենորների մէջ, որոնք կարող են վարձել իրանց համար լայն ու մաքուր փողոցների ու հըրապարակների վրայ չոր բնակարաններ, որոնց մէջ առատօրէններս են հոսում արեւակի կենսատու ճառագայթները։ Խեղճերին պակասում է լոյս, օդ և արեւ, այսինքն այն տարրերը, որոնք անհրաժեշտ են ամեն բոյսի և կենդանու նրանց գոյութիւնը պահպանելու և զարգացնելու համար։ Իհարկէ, չէ կարելի ուրանալ այն բանը, որ ունենւոր մարդկանց մոտեղի աւելի բարեկալով պայմանները նոյնպէս նրա պատանդ են նրանց առողջութեան լուսնալուսն, բայց այնուամենայնիւ մարդու բարեբաղդ գրութեան վրայ ամենակարեւոր ազդեցութիւն ունենում են լոյսը և օդը։ Զեքր անվիճելի կերպով ապացուցւած է, որ ունենոր մարդկանց տները, որոնք գտնւում են գեղեցիկ ու լայն փողոցների վրայ, եթէ նրանք ընկած են լուսամուտները զէպի հիւսիս, տալիս են հիւանդութեան աւելի շատ զէպեր, քան այն տները, ու

Մեր բնական շփոյսի յայտնի բժիշկ վիդլիսի Ռիկլին, օգտուելով արանական լոգարանների հնարողի, իրաւունք ունի մեծ ծառայութիւն համարել այն բանը, որ ինքը հակառակ եղաւ բժշկականութեան մէջ ջրի միակողմանի գործածութեան։ Նրա զէպիքն է.

«Ջուրը անկասկած օգնում է սակայն նրանից բարձր է օդը, իսկ ամենից բարձր — լոյսը»։

«Մենք ոչ թէ ջրային արարածներ ենք, այլ օդային — լուսային», — ասում է Ռիկլին և յետոյ հիմնաւոր կերպով պնդում, որ այդ երկու տարրերը, որոնց մէջ գլխաւորապէս ամփոփւում են մեր կեանքի և մեր զարգացման պահպանութեան ամենակարեւոր պայմանները, կրում են իրանց մէջ նշանաւոր բուժիչ ֆալտորները հիւանդանալու զէպերում։

Ընթերցող, դու այժմ իհարկէ կը համաձայնիս, որ արեւակը, որը տաքացնում է ամբողջ երկիրը և, ինչպէս վերեւում ասեց, ազդում է բոլոր օրգանական և ոչ-օրգանական արարածների վրայ, հզոր բուժիչ ներգործութիւն է անում ամբողջ օրգանական աշխարհի, հետեւապէս, և մարդու վրայ։ Սակայն նայենք գրութեան միւս կողմի վրայ ևս ու տեսնենք այն մարդկանց, որոնք ամբողջ տարիներով ամեն օր զրկւած են արեւի

լոյսից։ Հետեւիք ինձ հետ զէպի մեծ քաղաքի նեղ, մութ ու ծուռ փողոցները. մտնենք մոռայ, կեղտոտ ու խոնաւ բակերը և արհեստանոցները, որոնց օդը լցւած է ածխածնով, վարժակալող զարնանոցների ծագումը ու գոլորշիներով. նայենք, վերջապէս, խոր ներքնայարկերը, ուր ոչ միայն ամբարած են ամեն տեսակ պահեստներ (կարտօֆիլ, բանջարեղէն և այլն), այլ որտեղ ամբողջ տարին ապրում են մարդիկ, կենդանի մարդիկ, ինչպիսիք պատկեր կրենրկայանայ մեզ ամեն տեղ.

— գունատ, խղճուկ մարդիկ, վերքւած զէպեր, խոր շրջանակներ աչքերի տակ, հաստ քթեր, ուռած շրթեր, կեղտոտ կապարագոյն երեսներ, դուրս ընկած փորեր, բարձր, անոյծ ոտքեր։ Ոչ օդ (գոնէ մաքուր և թթւածինով հարուստ), ոչ լոյս չեն թափանցում այդ «բստորեկրիայ բանտերը», որոնք, ճիշտ է, չեն կարող համեմատուել վաղուց անցած օրերի ինկվիզիցիական բանտերի հետ, սակայն կարող են իսկական գոյնով ցոյց տալ և փառարանել XX-րդ դարի կուլտուրական շրջանը, առողջապահութեան գործում իր ունեցած բոլոր փայլով։

Պատահել է քեզ երբ և իցէ նայել բարձրից գործարանա-արդիւնաբերական քաղաքի տների ծովի վրայ, որն ընկած է միգային, փոշոտ մթնոլորտում, ծխի և ածխային միսի մէջ։ Պատահել է քեզ գիտմամբ կամ պատահմամբ ընկնել բանադարան քաղաքամասը և տեսնել նա զուր քո սեփական աչքերով այն կարիքը և սոսկալի աղքատ գրութիւնը, որ թագաւորում է այդ միակերպ բնակարաններում։ Տեսնել ևս արդիօք դու այդ բոլորը. եթէ այդ, ապա ուրեմն դու կը հասկանաս, թէ ինչու խեղճ արհեստագործը բանաւոր մարդկանց մէջ պիտի լինեն աւելի շատ հիւանդութիւններ, քան ունենորների մէջ, որոնք կարող են վարձել իրանց համար լայն ու մաքուր փողոցների ու հըրապարակների վրայ չոր բնակարաններ, որոնց մէջ առատօրէններս են հոսում արեւակի կենսատու ճառագայթները։ Խեղճերին պակասում է լոյս, օդ և արեւ, այսինքն այն տարրերը, որոնք անհրաժեշտ են ամեն բոյսի և կենդանու նրանց գոյութիւնը պահպանելու և զարգացնելու համար։ Իհարկէ, չէ կարելի ուրանալ այն բանը, որ ունենւոր մարդկանց մոտեղի աւելի բարեկալով պայմանները նոյնպէս նրա պատանդ են նրանց առողջութեան լուսնալուսն, բայց այնուամենայնիւ մարդու բարեբաղդ գրութեան վրայ ամենակարեւոր ազդեցութիւն ունենում են լոյսը և օդը։ Զեքր անվիճելի կերպով ապացուցւած է, որ ունենոր մարդկանց տները, որոնք գտնւում են գեղեցիկ ու լայն փողոցների վրայ, եթէ նրանք ընկած են լուսամուտները զէպի հիւսիս, տալիս են հիւանդութեան աւելի շատ զէպեր, քան այն տները, ու

լանք գտնւում են նոյն փողոցների վրայ, բայց նայում են զէպի հարաւ. Իզուր չէ, որ, ինչքան էլ օտարոտի թւայ, զիւրաքը աւելի յաճախ կանգնում է փողոցի այն կողմի վրայ, որը զարձած է զէպի հիւսիս։ Այո, իսկապէս ճիշտ է այն առածը, թէ. «Ուր չէ մտնում արեւի լոյսը, այնտեղ մտնում է բժիշկը», իսկ եթէ այս վերջինի օգնութիւնը արդէն ուշացած է լինում, ապա... և մահը։

Այդ պատճառով էլ, ընթերցող, եթէ դժբախտաբար քո բնակարանը խոնաւ է, լաւ չէ մաքրում օդը, ցածր է, նայում է զէպի հիւսիս, ապա դու պէտք է ամեն կերպ աշխատես տեղափոխել ուրիշ տուն, որն ունենայ առատ օդ և արեւի լոյս։ Կրճատիք աւելի լաւ է միւս ծախսերդ, միայն թէ դուրս գաս այդ քո անբնական, ֆիասուկար միջավայրից և ձեռք բերես քո ընտանիքի և քեզ համար կեանքի աւելի լաւ պայմաններ։ Իսկ եթէ դու, գուցէ, չես կարող փոխել իրերի գրութիւնը, որը ստիպում է քեզ ամբողջ օրը մնալ և աշխատել անառողջ և ծանր մթնոլորտ ունեցող բնակարանում, ապա դու պարտաւոր ես թէկուզ հանգստութեան մի քանի ժամերը գիշերդ անցկացնել առողջ բնակարանում, որը ցերեկը ենթակայ է արեւի ճառագայթների ներգործութեան։ Եթէ քո տանդ բոլոր սենեակները չեն զարձած զէպի հարաւ, որպիսի բաղդաւոր գրութիւն շատ քիչ անգամ է պատահում, ապա քեզ նշնարան ընտրել անպայման այն սենեակը, որն ամենից շատ է լուսաւորւում արեւի լուսով։

Ինչպիսի սոսկալի արագութեամբ է աճում քաղաքներում այն մարդկանց թիւը, որոնք թոյլ նեարդեր ունին, սակաւարիւն են և հիւանդ են սպիտակախտով։ Պատահում ես արդիօք դրանց, — մեր գարու այդ հիւանդութիւններին — այն մարդկանց շրջանում, որոնք երկար են լինում բաց օդում, ինչպէս օր. հողագործները, զինւորները, անտառաբնակները, որսորդները և այլն։ Իհարկէ, ոչ։ Ուստի և եթէ դու քո ընտանիքի հետ միտսին զգում ես օդի և լոյսի պակասութեան վատ ներգործութիւնը, աշխատիք օգտուել ամեն մի ազատ ժամից, որպէսզի շտապէս քաղաքից դուրս գալ զէպի բնութեան գիրկը, անտառը կամ մարգագետինները և դաշտերը։ Մի կողմ թող բոլոր ճաշարաններն ու գինիները և գնա, մօտեցիք բնութեանը։ Գնահատիք այն բանը, որ արեւը լուսաւորում է քեզ իր ճառագայթներով. նա տալիս է ոյժ, բարօրութիւն և առողջութիւն, քանի որ նա կարմրացնում է քո արեան գնդակիկները և հրաշալի կերպով ամրապնդում ու հանգրստացնում քո նեարդային համակարգութիւնը։ Յիշիր, որ առանց լոյսի չէ կարող լինել արեւն կամ, գոնէ, առողջ արեւն, իսկ առանց արեան չը կայ կեանք։

Թարգմ. Նշտար

